משנה · ראשונים · ברטנורא · סדר נזיקין

ברטנורא על משנה אבות

רבנו עובדיה מברטנורא [הרע"ב]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ברטנורא על משנה אבות

רבנו עובדיה מברטנורא [הרע"ב]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ברטנורא-על-משנה-אבות/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 5
משנה ג 6
משנה ד 6
משנה ה 7
משנה ו 7
משנה ז 8
משנה ח 8
משנה ט 8
משנה י 8
משנה יא 9
משנה יב 9
משנה יג 10
משנה יד 10
משנה טו 10
משנה טז 11
משנה יז 11
משנה יח 11
פרק ב 11
משנה א 11
משנה ב 12
משנה ג 13
משנה ד 13
משנה ה 14
משנה ו 14
משנה ז 14
משנה ח 15
משנה ט 15
משנה י 16
משנה יא 17
משנה יב 17
משנה יג 17
משנה יד 17
משנה טו 18
משנה טז 18
פרק ג 18
משנה א 18
משנה ב 18
משנה ג 18
משנה ד 19
משנה ה 19
משנה ו 19
משנה ז 20
משנה ח 20
משנה ט 20
משנה י 20
משנה יא 21
משנה יב 21
משנה יג 22
משנה יד 22
משנה טו 22
משנה טז 23
משנה יז 23
משנה יח 24
פרק ד 24
משנה א 24
משנה ב 25
משנה ג 25
משנה ד 25
משנה ה 26
משנה ו 27

משנה ז 27
משנה ח 27
משנה ט 27
משנה י 27
משנה יא 28
משנה יב 28
משנה יג 28
משנה יד 28
משנה טו 29
משנה טז 29
משנה יז 29
משנה יח 29
משנה יט 30
משנה כ 30
משנה כא 30
משנה כב 30
פרק ה 31
משנה א 31
משנה ב 31
משנה ג 32
משנה ד 32
משנה ה 33
משנה ו 33
משנה ז 34
משנה ח 35
משנה ט 35
משנה י 36
משנה יא 36
משנה יב 36
משנה יג 37
משנה יד 37
משנה טו 37
משנה טז 37
משנה יז 38
משנה יח 38
משנה יט 38
משנה כ 39
משנה כא 39
משנה כב 40
משנה כג 40

פרק א

משנה א

מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי. אוֹמֵר אֲנִי, לְפִי שֶׁמַּסֶּכֶת זוֹ אֵינָהּ מְיֻסֶּדֶת עַל פֵּרוּשׁ מִצְוָה מִמִּצְוֹת הַתּוֹרָה כִּשְׁאָר מַסֶּכְתּוֹת שֶׁבַּמִּשְׁנָה, אֶלָּא כְּלָלָהּ מוּסָרִים וּמִדּוֹת, וְחַכְמֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם גַּם כֵּן חִבְּרוּ סְפָרִים כְּמוֹ שֶׁבָּדוּ מִלִּבָּם בְּדַרְכֵי הַמּוּסָר כֵּיצַד יִתְנַהֵג הָאָדָם עִם חֲבֵרוֹ, לְפִיכָךְ הִתְחִיל הַתַּנָּא בְּמַסֶּכֶת זוֹ מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, לוֹמַר לְךָ שֶׁהַמִּדּוֹת וְהַמּוּסָרִים שֶׁבְּזוֹ הַמַּסֶּכְתָּא לֹא בָּדוּ אוֹתָם חַכְמֵי הַמִּשְׁנָה מִלִּבָּם, אֶלָּא אַף אֵלּוּ נֶאֶמְרוּ בְּסִינַי:

מִסִּינַי. מִמִּי שֶׁנִּגְלָה בְּסִינַי:

לִזְקֵנִים. שֶׁהֶאֱרִיכוּ יָמִים אֲחֵרֵי יְהוֹשֻׁעַ. וְאוֹתָם הַזְּקֵנִים לִזְקֵנִים אֲחֵרִים עַד שֶׁהִגִּיעוּ לְתַלְמִידָתָם שֶׁל נְבִיאִים שֶׁהֵן עֲלֵי הַכֹּהֵן וּשְׁמוּאֵל הָרָמָתִי:

לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. מֵאָה וְעֶשְׂרִים זְקֵנִים הָיוּ. זְרֻבָּבֶל שְׂרָיָה רְעֶלְיָה מָרְדְּכַי בִּלְשָׁן, שֶׁהָיוּ בִּימֵי עֶזְרָא כְּשֶׁעָלוּ מִן הַגּוֹלָה בְּבֵית שֵׁנִי. וּמִכְּלָלָם, חַגַּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי וּנְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וְחַבְרֵיהֶם. וְנִקְרְאוּ כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה לְפִי שֶׁהֶחֱזִירוּ הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ (יומא סט:) שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר (דברים י) הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, בָּאוּ יִרְמְיָה וְדָנִיֵּאל וְלֹא אָמְרוּ גִּבּוֹר וְנוֹרָא, וְהֵם הֶחֱזִירוּם כְּבִתְחִלָּה, לְפִי שֶׁאָמְרוּ הֵן הֵן גְּבוּרוֹתָיו הֵן הֵן נוֹרְאוֹתָיו, שֶׁאִלְמָלֵא כֵן הֵיאַךְ אָמָּה כָּזוֹ יְכוֹלָה לְהִתְקַיֵּם בְּפָנֵי כַּמָּה אֻמּוֹת:

הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. הַרְבֵּה דְּבָרִים אָמְרוּ, אֶלָּא שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הַלָּלוּ אָמְרוּ [הֵן] שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם קִיּוּם הַתּוֹרָה:

הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין. שֶׁאִם בָּא דִּין לְפָנֶיךָ פַּעַם וּשְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ, לֹא תֹּאמַר דִּין זֶה כְּבָר בָּא לְפָנַי וְשָׁנִיתִי וְשִׁלַּשְׁתִּי בּוֹ, אֶלָּא הֱווּ מְתוּנִים, כְּלוֹמַר מַמְתִּינִים קֹדֶם שֶׁתִּפְסְקוּ הַדִּין:

וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה. לַאֲפוֹקֵי מֵרַבָּן גַּמְלִיאֵל דְּאָמַר (ברכות כח.) כָּל תַּלְמִיד שֶׁאֵין תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ אַל יִכָּנֵס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, קָא מַשְׁמַע לָן שֶׁמְּלַמְּדִין תּוֹרָה לְכָל אָדָם וְאֵין צָרִיךְ לְבַדֵּק אַחֲרָיו, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִהְיֶה יָדוּעַ מֵעִנְיָנוֹ שֶׁמַּעֲשָׂיו מְקֻלְקָלִים וְסָאנֵי שׁוּמְעָנֵיהּ. אִי נַמִּי אַשְׁמוּעִינַן (יבמות סב:) שֶׁאִם הֶעֱמִיד תַּלְמִידִים בִּבְחִרוּתוֹ יַעֲמִיד תַּלְמִידִים בְּזִקְנוּתוֹ, דִּכְתִיב (קהלת יא) בַּבֹּקֶר זְרַע זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תַּנַּח יָדֶךָ:

וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה. גָּדֵר שֶׁלֹּא יָבֹא לִגְעֹ בְּאִסּוּר תּוֹרָה, כְּגוֹן שְׁנִיּוֹת לָעֲרָיוֹת, וּשְׁבוּת לְשַׁבָּת. דִּכְתִיב (ויקרא יח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי, עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי:

משנה ב

מִשְׁיְרֵי. מִשִּׁיּוּרֵי. שֶׁלְּאַחַר שֶׁמֵּתוּ כֻּלָּן נִשְׁתַּיְּרָה הַקַּבָּלָה בְּיָדוֹ. וְהוּא הָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל אַחַר עֶזְרָא:

הוּא הָיָה אוֹמֵר. כְּלוֹמַר כָּךְ הָיָה מְרַגְּלָא בְּפוּמֵיהּ תָּמִיד. וְכֵן כָּל רַבִּי פְּלוֹנִי אוֹמֵר, הוּא הָיָה אוֹמֵר, שֶׁבְּמַסֶּכְתָּא זוֹ, פֵּרוּשָׁן הָיָה רָגִיל לוֹמַר כֵּן תָּמִיד:

הָעוֹלָם עוֹמֵד. לֹא נִבְרָא הָעוֹלָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל שִׁלְשָׁה דְּבָרִים הַלָּלוּ:

עַל הַתּוֹרָה. שֶׁאִלְמָלֵי לֹא קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה לֹא נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, דִּכְתִיב (ירמיה לג) אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי (שבת פח.):

וְעַל הָעֲבוֹדָה. עֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת. שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (כז:), שֶׁאִלְמָלֵא מַעֲמָדוֹת לֹא נִתְקַיְּמוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וּמְצִינוּ שֶׁבִּשְׁבִיל הַקָּרְבָּנוֹת שֶׁהִקְרִיב נַחַ נִשְׁבַּע [הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא] שֶׁלֹּא יָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם. הֲרֵי שֶׁהָעוֹלָם עוֹמֵד עַל הַקָּרְבָּנוֹת:

וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים. דִּכְתִיב (תהלים פט) עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה. וּגְמִילוּת חֲסָדִים, הוּא לְשַׁמֵּחַ חֲתָנִים, וּלְנַחֵם אֲבֵלִים, וּלְבַקֵּר חוֹלִים, וְלִקְבֹּר מֵתִים, וְכֵיוֹצֵא בָזֶה:

משנה ג

פְּרֵס. לְשׁוֹן עֶרֶךְ. בְּעֶרְכֶּךָ, מְתַרְגְּמִינַן פּוּרְסָנֵיהּ. וְהוּא מַה שֶּׁאָדָם נוֹתֵן לְמִי שֶׁעָבַד אוֹתוֹ וְהוּא אֵינוֹ חַיָּב בַּדִּין לִתֵּן לוֹ כְּלוּם, כְּמוֹ מַה שֶּׁיִּתֵּן אָדָם לִבְנוֹ קָטָן אוֹ לְאִשְׁתּוֹ אוֹ לְעַבְדּוֹ מִפְּנֵי קוֹרַת רוּחַ שֶׁעָשׂוּ לוֹ. וְאַפִּלּוּ לְתִקְוֹת פְּרֵס כָּזֶה לֹא יַעֲבֹד אָדָם אֶת בּוֹרְאוֹ, אֶלָּא מֵאַהֲבָה בִּלְבַד:

וִיהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם. אַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה עוֹבֵד מֵאַהֲבָה עֲבֹד גַּם כֵּן מִיִּרְאָה. שֶׁהָעוֹבֵד מֵאַהֲבָה זְרִיז בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה, וְהָעוֹבֵד מִיִּרְאָה נִזְהָר מִמִּצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְנִמְצֵאת דַּעֲבוֹדָתוֹ שְׁלֵמָה. וְכֵן אָמְרוּ חֵז"ל, עֲבֹד מֵאַהֲבָה עֲבֹד מִיִּרְאָה. עֲבֹד מֵאַהֲבָה, שֶׁאִם בָּאתָ לִשְׁנֹא דַּע שֶׁאַתָּה אוֹהֵב וְאֵין אוֹהֵב שׂוֹנֵא. עֲבֹד מִיִּרְאָה, שֶׁאִם בָּאתָ לִבְעֹט דַּע שֶׁאַתָּה יָרֵא וְאֵין יָרֵא בּוֹעֵט:

משנה ד

יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם. כָּל הַתַּנָּאִים הַנִּזְכָּרִים בְּפֶרֶק זֶה זוּג זוּג פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי קִבְּלוּ מִפְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, הָרִאשׁוֹן מֵהֶם נָשִׂיא וְהַשֵּׁנִי אַב בֵּית דִּין:

יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וַעַד לַחֲכָמִים. כְּשֶׁיִּרְצוּ הַחֲכָמִים לְהִתְקַבֵּץ וּלְהִוָּעֵד, יִהְיֶה בֵּיתְךָ מוּכָן לְדָבָר זֶה, שֶׁיִּהְיוּ רְגִילִים לוֹמַר נִתְקַבֵּץ בַּבַּיִת שֶׁל פְּלוֹנִי. שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תִּלְמֹד מֵהֶם אֵיזֶה דָּבָר חָכְמָה. מְשָׁלוּ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְנַכְנָס לַחֲנוּתוֹ שֶׁל בַּשָּׂם, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא לָקַח כְּלוּם, מִכָּל מָקוֹם רֵיחַ טוֹב קָלַט וְהוֹצִיא עִמּוֹ:

וֶהֱוֵי מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם. כְּלוֹמַר שֶׁתֵּלֵךְ אַחֲרֵיהֶם. שֶׁהַמְהַלֵּךְ מַעֲלֶה אָבָק בְּרַגְלָיו, וְהַהוֹלֵךְ אַחֲרָיו מִתְמַלֵּא מֵאָבָק שֶׁהוּא מַעֲלֶה בְּרַגְלָיו. פֵּרוּשׁ אַחֵר, שֶׁתֵּשֵׁב לְרַגְלֵיהֶם עַל הָאָרֶץ. שֶׁכָּךְ הָיוּ נוֹהֲגִים, שֶׁהָרַב יוֹשֵׁב עַל הַסַּפְסָל וְהַתַּלְמִידִים יוֹשְׁבִים לְרַגְלָיו עַל גַּבֵּי קַרְקַע:

וְהֱוֵי שׁוֹתֶה בְצָמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם. כְּאָדָם צָמֵא שֶׁשּׁוֹתֶה לְתֵאָבוֹן, וְלֹא כְּאָדָם שָׂבֵעַ שֶׁקָּץ בְּמִזּוֹנוֹ שֶׁמּוֹאֵס אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים הָעֲרֵבִים וְטוֹבִים:

משנה ה

יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לְרְוָחָה. כְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה פָּתוּחַ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ הָאוֹרְחִים לְהַקִּיף לְמְצֹא הַפֶּתַח:

וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתְךָ. וְלֹא יִקְנֶה עֲבָדִים לְשַׁמְּשׁוֹ. מוּטָב שֶׁיְּהֵנוּ יִשְׂרָאֵל מִנְּכָסָיו וְלֹא זֶרַע כְּנַעַן הָאָרוּר:

בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ. מִדְּקָאָמַר עִם הָאִשָּׁה וְלֹא אָמַר עִם אִשָּׁה, לָמְדוּ שֶׁבְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ. אִית דִּמְפָרְשֵׁי, בְּאִשְׁתּוֹ נִדָּה בִּלְבַד, שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי הֶרְגֵּל עֲבֵרָה. וּמִדִּבְרֵי הַמִּשְׁנָה נִרְאֶה, דַּאֲפִלּוּ בְּאִשְׁתּוֹ טְהוֹרָה. וְכֵן אָמְרוּ חֲזַ"ל (חגיגה ה') מַגִּיד לְאָדָם מַה שִּׂיחוֹ, אֲפִלּוּ שִׂיחָה קַלָּה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ מַגִּידִין לוֹ בִּשְׁעַת הַדִּין. אֶלָּא אִם כֵּן צָרִיךְ לְפַיְּסָהּ לְדָבָר מִצְוָה, כְּגוֹן רַב דְּשָׁח וְשָׂחַק וְעָשָׂה צָרְכָיו:

מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים. רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ שֶׁסִּדֵּר הַמִּשְׁנָיוֹת כְּתָבָהּ, מִדִּבְרֵי חָכָם זֶה שֶׁאָמַר וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה לְמָדוּ חֲכָמִים לוֹמַר, כָּל זְמַן שֶׁאָדָם מַרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ. מָצָאתִי כָּתוּב, כְּשֶׁאָדָם מְסַפֵּר לְאִשְׁתּוֹ קוֹרוֹתָיו כָּךְ וְכָךְ אֵרַע לִי עִם פְּלוֹנִי, הִיא מְלַמֶּדְתּוֹ לְחַרְחֵר רִיב, כְּגוֹן קֹרַח שֶׁסִּפֵּר לְאִשְׁתּוֹ מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה שֶׁהֵנִיף אֶת הַלְוִיִּים תְּנוּפָה, וֶהֱבִיאַתּוּ בִּדְבָרֶיהָ לִידֵי מַחֲלֹקֶת. אִי נַמִּי, מִתּוֹךְ שֶׁהוּא מְסַפֵּר לָהּ שֶׁחָבֵרָיו גִּנּוּהוּ וּבִיְּשׁוּהוּ אַף הִיא מְבַזָּה אוֹתוֹ בְּלִבָּהּ, וְזֶה גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ:

וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה. שֶׁנִּמְשָׁךְ אַחַר דְּבָרִים בְּטֵלִים וְאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה:

משנה ו

עֲשֵׂה לְךָ רַב. רַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לִהְיוֹת לְךָ רַב, עֲשֵׂה אוֹתוֹ רַב עָלֶיךָ וְלֹא תִּלְמֹד בֵּינְךָ לְבֵין עַצְמְךָ. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, עֲשֵׂה לְךָ רַב, שֶׁיְּקַבֵּל לוֹ רַב אֶחָד שֶׁיִּלְמֹד מִמֶּנּוּ תָּמִיד, וְלֹא יִלְמֹד הַיּוֹם מֵאֶחָד וּלְמָחָר מִן הָאַחֵר. וְאַף עַל גַּב דִּבְמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (דף י"ט) אָמְרוּ הַלּוֹמֵד תּוֹרָה מֵרַב אֶחָד אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה, כְּבָר פֵּרְשׁוּ וְאָמְרוּ הָנֵי מִלֵּי בְּסִבְרָא, שֶׁטּוֹב לוֹ לִשְׁמֹעַ סְבָרַת הָרַבִּים, אֲבָל לְעִנְיַן גְּמָרָא, מֵחַד רַב מְעַלֵּי, כִּי הֵיכִי דְּלֹא לְפַגֵּם לְשָׁנֵיהּ:

וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. וַאֲפִלּוּ אַתָּה צָרִיךְ לִקְנוֹתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים וּלְפַזֵּר עָלָיו מָמוֹן כְּדֵי שֶׁתִּקְנֶה אַהֲבָתוֹ. אֲבָל בְּרַב לֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר קְנֵה לְךָ רַב, שֶׁהֲרֵב צָרִיךְ לְלַמֵּד בְּחִנָּם:

וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת. כְּשֶׁהַדָּבָר בְּכַף מֹאזְנַיִם וְאֵין לוֹ הֶכְרֵעַ לְכָאן וּלְכָאן, כְּגוֹן אָדָם שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִים מַעֲשָׂיו אִם צַדִּיק אִם רָשָׁע וְעָשָׂה מַעֲשֶׂה שֶׁאֶפְשָׁר לְדוּנוֹ לִזְכוּת

וְאֶפְשָׁר לְדוּנוֹ לְחוֹבָה, מִדַּת חֲסִידוּת הִיא לְדוּנוֹ לְכַף זְכוּת. אֲבָל אָדָם שֶׁהֶחְזַק בָּרְשָׁע, מֵתֵר לְדוּנוֹ לְחוֹבָה, שֶׁלֹּא אָמְרוּ אֶלָּא הַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים לוֹקֶה בְּגוּפוֹ (שבת צז.), מִכְּלָל שֶׁהַחוֹשֵׁד בְּרְשָׁעִים אֵינוֹ לוֹקֶה:

משנה ז

הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע. שֶׁלֹּא תִּלְמֹד מִמַּעֲשָׂיו. וְעוֹד, שֶׁלֹּא תִּלָּקֶה עִמּוֹ בְּמַפַּלְתּוֹ, דְּאוֹי לָרָשָׁע וְאוֹי לִשְׁכֵנוֹ:

וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים, כָּל הַמִּתְדַּבֵּק לָרְשָׁעִים אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם נוֹטֵל שְׂכָר כַּיּוֹצֵא בָּהֶם. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְנָכְנָס לְבֵיתוֹ שֶׁל בּוּרְסִי, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא לָקַח מִמֶּנּוּ כְּלוּם, מִכָּל מָקוֹם רֵיחַ רַע קָלַט וְהוֹצִיא עִמּוֹ:

וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפֻּרְעָנוּת. שֶׁלֹּא תֹּאמַר רָשָׁע זֶה מַעֲשָׂיו מַצְלִיחִין אֵלֵךְ וְאֶדְבֵּק עִמּוֹ הוֹאִיל וְהַשָּׁעָה מְשַׂחֶקֶת לוֹ, לְכָךְ אָמַר וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפֻּרְעָנוּת, כְּלוֹמַר דַּע שֶׁמְּהֵרָה תָּבֹא עָלָיו פֻּרְעָנוּת כִּי פִּתְאֹם יָבֹא אֵידוֹ:

משנה ח

אַל תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין. כְּאוֹתָן אֲנָשִׁים שֶׁעוֹרְכִים וּמְסַדְּרִים טַעֲנוֹת בַּעֲלֵי הַדִּין לִפְנֵי הַדַּיָּנִים. שֶׁאָסוּר לְאָדָם לְגַלּוֹת דִּינוֹ לְאֶחָד מִבַּעֲלֵי הַדִּין וְלוֹמַר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ בִּשְׁבִיל שֶׁתִּזְכֶּה בְּדִינְךָ, וְאַף עַל פִּי שֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁהַדִּין עִמּוֹ. פֵּרוּשׁ אַחֵר, כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין, כִּגְדוֹלֵי הַדַּיָּנִין. וּבְתַלְמִיד הַיּוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ מְדַבֵּר, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כִּגְדוֹלֵי הַדַּיָּנִים לְדַבֵּר לִפְנֵי רַבּוֹ כְּפוֹסֵק אֶת הַדִּין. עוֹרְכֵי, לְשׁוֹן עֲרֻכָּאוֹת שֶׁל נְכָרִים (גיטין ט:), עֲרֻכָּאוֹת שֶׁל בֵּית דָּוִד. וּמִפִּי אֲחֵרִים שָׁמַעְתִּי, אַל תַּעַשׂ עַצְמְךָ כִּגְדוֹלֵי הַדַּיָּנִים לָכוֹף בַּעֲלֵי דִינִים שֶׁיָּבֹאוּ לַדִּין לְפָנֶיךָ:

יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים. שֶׁלֹּא יֵטֶה לִבְּךָ לְאֶחָד מֵהֶם לוֹמַר אִישׁ פְּלוֹנִי חָשׁוּב הוּא וְלֹא יִטְעֹן טַעֲנַת שֶׁקֶר. שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אֵין אַתָּה רוֹאֶה לוֹ חוֹבָה:

כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין. שֶׁלֹּא תַּחְשֹׁד הַחַיָּב לוֹמַר גַּזְלָן הָיָה זֶה, אֶלָּא תֹּאמַר שֶׁמָּא טוֹעֶה הָיָה וְלֹא נִתְכַּוֵּן לִגְזֹל. אִי נַמִּי, נִתְחַיֵּב אֶחָד מֵהֶם שְׁבוּעָה וְנִשְׁבַּע, לֹא תֹּאמַר לַשֶּׁקֶר נִשְׁבַּע:

משנה ט

וֶהֱוֵי זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ. שֶׁלֹּא יֹאמַר הַדִּין שֶׁמָּא כָּךְ וְכָךְ הָיָה מַעֲשֶׂה, אוֹ אִם הָיָה הַדָּבָר כָּךְ הָיָה פְּלוֹנִי זַכַּאי, וּמִתּוֹךְ דְּבָרִים הַלָּלוּ לוֹמֵד בַּעַל הַדִּין אוֹ הָעֵדִים לוֹמַר דָּבָר שֶׁלֹּא הָיָה:

משנה י

שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. גֵּרֵי צֶדֶק הָיוּ, וּמִבְּנֵי בָנָיו שֶׁל סַנְחֵרִיב הֵם. וְשָׁמַעְתִּי שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁהָיָה אַבְטַלְיוֹן אַב בֵּית דִּין נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ אַב לַקְּטַנִּים. כִּי טַלְיָא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, קָטָן,

כְּמוֹ (מגילה ה:) אָמַר רַב יוֹחָנָן כַּד הֲוֵינָא טַלְיָא, כְּשֶׁהָיִיתִי קָטָן. לֵיתוּ טַלְיָא וְטַלְיָתָא (יבמות קיד.) יְבִיאוּ קָטָן וּקְטַנָּה. אַף כָּאן אַבְטַלְיוֹן אֲבִיהֶן שֶׁל יְתוֹמִים קְטַנִּים:

אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה. אֲפִלּוּ יֵשׁ לוֹ בְּמַה לְהִתְפַּרְנֵס, חַיָּב לַעֲסֹק בִּמְלָאכָה. שֶׁהַבַּטָּלָה מְבִיאָה לִידֵי שִׁעֲמוּם (כתובות נט:):

וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת. וְלֹא תֹּאמַר אָדָם גָּדוֹל אֲנִי וּגְנַאי לִי לַעֲסֹק בִּמְלָאכָה, דְּאָמַר לֵיהּ רַב לְרַב כַּהֲנָא (פסחים קיג.), פְּשֹׁט נְבֵלְתָּא בַּשּׁוּק וְטֹל אַגְרָא, וְלֹא תֵּימָא כַּהֲנָא אֲנָא גַּבְרָא רַבָּא אֲנָא וְסַנְיָא בִּי מִלְּתָא. פֵּרוּשׁ אַחֵר, וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת, הִתְרַחֵק מִלְּנָהֹג שְׂרָרָה עַל צִבּוּר, שֶׁהָרַבָּנוּת מְקֻבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ:

וְאַל תִּתְוַדַּע לָרְשׁוּת. כְּדֵי לִטֹּל רַבָּנוּת עַל יָדֶיהָ. אִי נַמִּי, אַל תִּתְוַדַּע לָרְשׁוּת, שֶׁלֹּא יַעֲבִירוּךָ עַל דַּעַת קוֹנְךָ, כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לְדוֹאֵג הָאֲדוֹמִי. לָרְשׁוּת, הַשְּׂרָרָה קְרוּיָה רְשׁוּת, מִפְּנֵי שֶׁהָרְשׁוּת בְּיָדָהּ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנָהּ:

משנה יא

הִזָּהֲרוּ בְּדִבְרֵיכֶם. שֶׁלֹּא תַּנִּיחוּ מָקוֹם לַמִּינִים לִטְעוֹת בְּדִבְרֵיכֶם:

שֶׁמָּא תָּחוּבוּ חוֹבַת גָּלוּת. כְּלוֹמַר, אַף עַל פִּי שֶׁבַּמָּקוֹם שֶׁאַתֶּם בּוֹ אֵין שָׁם מִינִים, יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא וְתִתְחַיְּבוּ גָּלוּת, וְתִגְלוּ לְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֲנָשִׁים שֶׁמַּרְאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה, וְהֵם כְּנוּיִ לַמִּים הָרָעִים, וְיָבִינוּ מִתּוֹךְ דִּבְרֵיכֶם דְּבָרִים שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים, וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם מֵאוֹתָם דְּבָרִים דִּבְרֵי מִינוּת וְיָמוּתוּ בַּעֲוֹנָם:

וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל. שֶׁיִּשְׁאֲרוּ אוֹתָן דֵּעוֹת בְּטֵלוֹת בָּעוֹלָם. כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְאַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ עִם צָדוֹק וּבַיְתוֹס תַּלְמִידָיו, שֶׁאָמַר לָהֶם אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס, וְאָמְרוּ הֵם, אֶפְשָׁר פּוֹעֵל עוֹשֶׂה מְלָאכָה כָּל הַיּוֹם וְטוֹרֵחַ וְלָעֶרֶב אֵינוֹ מְקַבֵּל פְּרָס. וְיָצְאוּ לְמִינוּת הֵם וְתַלְמִידֵיהֶם, וְנִקְרְאִים צְדוֹקִים וּבַיְתוֹסִים עַד הַיּוֹם:

משנה יב

הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם. פֵּרְשׁוּ בְּאֻבּוֹת דְּרַבִּי נָתָן, כֵּיצַד הָיָה אַהֲרֹן אוֹהֵב שָׁלוֹם, כְּשֶׁהָיָה רוֹאֶה שְׁנֵי בְנֵי אָדָם מִתְקוֹטְטִים הָיָה הוֹלֵךְ לְכָל אֶחָד מֵהֶם שֶׁלֹּא מִדַּעַת חֲבֵרוֹ, וְאוֹמֵר לוֹ רְאֵה חֲבֵרְךָ אֵיךְ הוּא מִתְחָרֵט וּמַכֶּה אֶת עַצְמוֹ עַל שֶׁחָטָא לְךָ, וְהוּא אָמַר לִי שֶׁאֵבֹא אֵלֶיךָ שֶׁתִּתְמַחֵל לוֹ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ כְּשֶׁהָיוּ פּוֹגְעִים זֶה בָּזֶה הָיוּ מְנַשְּׁקִים זֶה אֶת זֶה. וְכֵיצַד הָיָה מְקָרֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת לַתּוֹרָה, כְּשֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּאָדָם שֶׁעָבַר עֲבֵרָה הָיָה מִתְחַבֵּר עִמּוֹ וּמַרְאֶה לוֹ פָּנִים צְהֻבּוֹת, וְהָיָה אוֹתוֹ אָדָם מִתְבַּיֵּשׁ וְאוֹמֵר אִלּוּ הָיָה יוֹדֵעַ צַדִּיק זֶה מַעֲשַׂי הָרָעִים כַּמָּה הָיָה מִתְרַחֵק מִמֶּנִּי, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיָה חוֹזֵר לַמּוּטָב. הוּא שֶׁהַנָּבִיא מֵעִיד עָלָיו (מלאכי ב׳:ו׳) בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן:

משנה יג

נֶגֶד שִׁמָּא אָבֵד שְׁמֵהּ. מִי שֶׁנִּמְשַׁךְ שְׁמוֹ לְמֵרָחוֹק מִתּוֹךְ שְׁרָרָה וְרַבָּנוּת, מְהֵרָה יֹאבֵד שְׁמוֹ, שֶׁהָרַבָּנוּת מְקַבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ. נֶגֶד לְשׁוֹן מְשִׁיכָה. תִּרְגּוּם מִשְׁכוּ, נְגִידוּ:

וְדִלָּא מוֹסִיף. מִי שֶׁאֵינוֹ מוֹסִיף עַל לִמּוּדוֹ:

יָסֵף. יְסוּף מִפִּיו מַה שֶּׁכְּבָר לָמַד וְיִשְׁכַּח תַּלְמוּדוֹ. וְיֵשׁ שֶׁגּוֹרְסִין יֹאסַף, כְּלוֹמַר יֹאסַף אֶל עַמָּיו וְיָמוּת בְּלֹא עִתּוֹ:

וּדְלָא יָלֵיף. קָשֶׁה מִדְּלֹא מוֹסִיף, הִלְכָּךְ קְטָלָא חַיָּב, כְּלוֹמַר רָאוּי הוּא שֶׁיַּהַרְגוּהוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (פסחים מט) עַם הָאָרֶץ מֻתָּר לְקָרְעוֹ כְּדָג, וּמְגַבּוֹ:

וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא. הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּכִתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה כְּאָדָם הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֶלָיו, חָלַף וְעָבַר מִן הָעוֹלָם. תָּגָא בִּלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל כֶּתֶר. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים, תג"א רָאשֵׁי תֵּבוֹת תַּ'לְמִיד גַּ'בְרָא אַ'חֲרִינָא. שֶׁאָסוּר לָאָדָם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַלְמִידִים שֶׁאֵינָן תַּלְמִידָיו. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, וּדְיִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא, הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ, חָלַף וְאָבַד, שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא:

משנה יד

אִם אֵין אֲנִי לִי. אִם אֵין אֲנִי זוֹכֶה לְעַצְמִי, מִי יִזְכֶּה בִּשְׁבִילִי:

וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי. וַאֲפִלּוּ זָכִיתִי לְעַצְמִי, מַה הוּא הַזְּכוּת הַזֶּה וּבַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לָעֲשׂוֹת:

וְאִם לֹא עַכְשָׁיו. בָּעוֹלָם הַזֶּה:

אֵימָתַי. כִּי אַחַר הַמָּוֶת אִי אֶפְשָׁר לִזְכוֹת עוֹד. פֵּרוּשׁ אַחֵר, אִם לֹא עַכְשָׁיו בִּימֵי הַבַּחֲרוּת, אֵימָתַי, שֶׁמָּא בִּימֵי הַזִּקְנָה לֹא יַעֲלֶה לְיָדִי:

משנה טו

עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע. שֶׁיִּהְיֶה עִקַּר עִסְקְךָ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה בַּתּוֹרָה, וּכְשֶׁתִּהְיֶה יָגֵעַ מִן הַלִּמּוּד תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה. וְלֹא שֶׁיִּהְיֶה עִקַּר עִסְקְךָ בַּמְּלָאכָה וּכְשֶׁתִּפְנֶה מִן הַמְּלָאכָה תַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה. וּמְצָאתִי כָּתוּב, עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע, שֶׁלֹּא תַּחְמִיר לְעַצְמְךָ וְתָקֵל לְאֲחֵרִים, אוֹ תַּחְמִיר לַאֲחֵרִים וְתָקֵל לְעַצְמְךָ, אֶלָּא תְּהֵא תּוֹרָתְךָ קֶבַע לְךָ כְּמוֹ לַאֲחֵרִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּעֶזְרָא (ז) כִּי עֶזְרָא הֵכִין לְבָבוֹ לִדְרֹשׁ אֶת תּוֹרַת ה' וְלַעֲשׂוֹת וּלְלַמֵּד לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁהֵכִין לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כָּךְ הָיָה מְלַמֵּד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה. כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר תְּחִלָּה (בראשית יד) וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם, וּבַסּוֹף וַיִּקַּח בָּן בָּקָר רַךְ וְטוֹב:

וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם. כְּשֶׁאַתָּה מַכְנִיס אוֹרְחִים לְבֵיתְךָ לֹא תִּתֵּן לָהֶם וּפָנֶיךָ כְּבוּשׁוֹת בַּקַּרְקַע, שֶׁכָּל הַנּוֹתֵן וּפָנָיו כְּבוּשׁוֹת בַּקַּרְקַע אֲפִלּוּ נָתַן כָּל מַתָּנוֹת שֶׁבָּעוֹלָם מַעֲלִין עָלָיו

כְּאִלּוּ לֹא נָתַן כְּלוּם. שָׁלֹשׁ אֲזָהָרוֹת הִזְהִיר שַׁמַּאי, כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת שֶׁהִזְכִּיר יִרְמְיָה, חָכָם גִּבּוֹר וְעָשִׁיר. כְּנֶגֶד חָכָם אָמַר עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע, כְּנֶגֶד עָשִׁיר אָמַר אֱמֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה, כְּנֶגֶד גִּבּוֹר אָמַר הֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, שֶׁיִּכְבֹּשׁ יִצְרוֹ וְיִלָּחֵם כְּנֶגֶד לִבּוֹ הָרַע, וְשָׁנִינוּ (לקמן פ"ד מ"א) אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ:

משנה טז

עֲשֵׂה לְךָ רַב. לְעִנְיַן הוֹרָאָה מְדַבֵּר עַכְשָׁיו, אִם בָּא דִּין לְפָנֶיךָ וְנִסְתַּפַּקְתָּ בּוֹ, עֲשֵׂה לְךָ רַב, וְהִסְתַּלֵּק מִן הַסָּפֵק. וְלֹא תִּפְסֹק עָלָיו אַתָּה לְבַדְּךָ. כִּי הָא דְּרָבָא כִּי הֲוֵי אָתֵי טָרְפְתָא לְגַבֵּיהּ הֲוֵי מְכַנֵּיף לְכֻלְּהוּ טַבָּחֵי דְּמָתָא מַחְסֵיָא, אָמַר, כִּי הֵיכִי דְּלִמְטֵיַן שִׁיבָא מִכְּשׁוּרָא:

וְאַל תַּרְבֶּה לַעֲשֹׂר אִמְּדוֹת. שֶׁהַמַּפְרִישׁ מַעֲשְׂרוֹת מֵאֹמֶד אֵינוֹ נִצּוֹל מִן הַקַּלְקָלָה. אִם פּוֹחֵת מִמַּה שֶּׁרָאוּי לִתֵּן מַעֲשְׂרוֹתָיו מְתֻקָּנִים וּפֵרוֹתָיו מְקֻלְקָלִים. וְאִם הֶעֱדִיף עַל שֶׁהָיָה רָאוּי לִתֵּן, פֵּרוֹתָיו מְתֻקָּנִים וּמַעֲשְׂרוֹתָיו מְקֻלְקָלִים:

משנה יז

וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב אֶלָּא שְׁתִיקָה. מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ חֶרְפָּתוֹ וְשׁוֹתֵק:

וְלֹא הַמִּדְרָשׁ הוּא הָעִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְתֵדַע לְךָ שֶׁהִשְׁתִּיקָה טוֹבָה, שֶׁאֲפִלּוּ הַמִּדְרָשׁ וְהַדְּרָשׁ וַהֲדִבּוּר בַּתּוֹרָה שֶׁאֵין לְךָ מִדָּה טוֹבָה הֵימֶנָּה, אֵין עִקַּר קִבּוּל הַשָּׂכָר אֶלָּא בְּשִׁבְיל הַמַּעֲשֶׂה, וְהַדּוֹרֵשׁ וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, נוֹחַ לוֹ אִם הָיָה שׁוֹתֵק וְלֹא הָיָה דּוֹרֵשׁ:

וְכָל הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּחַוָּה שֶׁהִרְבְּתָה דְּבָרִים, וְאָמְרָה, אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ, וְהוֹסִיפָה נְגִיעָה שֶׁלֹּא נֶאֶסְרָה בָּהּ, וּדְחָפָהּ נָחָשׁ עַד שֶׁנָּגְעָה בּוֹ, וְאָמַר לָהּ, כְּשֵׁם שֶׁאֵין מִיתָה בִּנְגִיעָה כָּךְ אֵין מִיתָה בָּאֲכִילָה, וּמִתּוֹךְ כָּךְ בָּאַת לִידֵי חֵטְא, שֶׁאָכְלָה מִן הַפְּרִי. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר (משלי ל) אַל תּוֹסֵף עַל דְּבָרָיו פֶּן יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ:

משנה יח

הָעוֹלָם עוֹמֵד. יְשׁוּבָן שֶׁל בְּנֵי אָדָם מִתְקַיֵּם. אֵין זֶה כְּמוֹ הָעוֹלָם עוֹמֵד דִּלְעֵיל:

עַל הַדִּין. לְזַכּוֹת אֶת הַזַּכַּאי וּלְחַיֵּב אֶת הַחַיָּב:

וְעַל הָאֱמֶת. שֶׁלֹּא יְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ:

וְעַל הַשָּׁלוֹם. בֵּין הַמַּלְכֻיּוֹת, וּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ:

פרק ב

משנה א

רַבִּי אוֹמֵר. שֶׁיִּבֹּר. שֶׁיִּבְרֹר:

כָּל שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם. שֶׁיְּהֵא נוֹחַ לוֹ, וְיִהְיוּ נוֹחִין בְּנֵי אָדָם מִמֶּנּוּ. וְזֶה יִהְיֶה, כְּשֶׁיֵּלֵךְ בְּכָל הַמִּדּוֹת בַּדֶּרֶךְ הָאֶמְצָעִי וְלֹא יִטֶּה לְאֶחָד מִשְּׁנֵי הַקְּצָווֹת. שֶׁאִם הוּא כְּיֵלִי בְּיוֹתֵר, יֵשׁ תִּפְאֶרֶת לוֹ, שֶׁאוֹסֵף מָמוֹן הַרְבֵּה, אֲבָל אֵין בְּנֵי אָדָם מְפָאֲרִין אוֹתוֹ בְּמִדָּה זוֹ. וְאִם הוּא מְפַזֵּר יוֹתֵר מִן הָרָאוּי, בְּנֵי אָדָם הַמְקַבְּלִים מִמֶּנּוּ מְפָאֲרִים אוֹתוֹ, אֲבָל אֵינוֹ תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ וְאֵינוֹ נוֹחַ לוֹ, שֶׁהוּא בָּא לִידֵי עֲנִיּוּת בִּשְׁבִיל כָּךְ. אֲבָל מִדַּת הַנְּדִיבוּת שֶׁהִיא אֶמְצָעִית בֵּין הַכִּילוּת וְהַפַּזְרוּת, הִיא תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ, שֶׁשּׁוֹמֵר אֶת מָמוֹנוֹ וְאֵינוֹ מְפַזֵּר יוֹתֵר מִן הָרָאוּי. וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם, שֶׁבְּנֵי אָדָם מְפָאֲרִים אוֹתוֹ, שֶׁנּוֹתֵן כְּמוֹ שֶׁרָאוּי לוֹ לִתֵּן. וְכֵן הַדִּין בְּכָל שְׁאָר הַמִּדּוֹת:

שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת. לֹא נִתְפָּרֵשׁ בַּתּוֹרָה שְׂכַר הַמִּקַּיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְלֹא עֹנֶשׁ הַמְבַטֵּל מֵעֲשׂוֹתָן. דְּאִלּוּ עָנְשָׁן שֶׁל מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה מְפֹרָשִׁין הֵן, סְקִילָה, שְׂרֵפָה, הֶרֶג, וְחֶנֶק, כָּרֵת, וּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וּמַלְקוֹת. הָעֹנֶשׁ הַקַּל לַעֲבֵרָה קַלָּה וְהֶחְמוּר לַחֲמוּרָה:

וְהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה. מַה שֶּׁאַתָּה מַפְסִיד מִסְּחוֹרָתְךָ וּמָמוֹנְךָ מִפְּנֵי עֵסֶק הַמִּצְוָה, כְּנֶגֶד הַשָּׂכָר שֶׁיַּעֲלֶה לְךָ מִמֶּנָּהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר מֵאוֹתוֹ הֶפְסֵד:

וּשְׂכַר עֲבֵרָה. הֱנָאָה שֶׁאַתָּה נֶהֱנֶה בָּעֲבֵרָה, כְּנֶגֶד הֶפְסֵד שֶׁעָתִיד לָבֹא לְךָ מִמֶּנָּהּ:

משנה ב

דֶּרֶךְ אֶרֶץ. מְלֹאכָה אוֹ סְחוֹרָה:

שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּחַת עָוֹן. שֶׁהַתּוֹרָה מַתֶּשֶׁת כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם, וְהַמְּלָאכָה מְפָרֶכֶת וּמְשַׁבֶּרֶת אֶת הַגּוּף, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יֵצֶר הָרַע בָּטֵל מִמֶּנּוּ:

וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה. וְאִם תֹּאמַר יִהְיֶה עָמֵל בַּתּוֹרָה תָּמִיד וְיִגִיעָתָהּ תְּהֵא מְשַׁכַּחַת עָוֹן, וּמַה צָּרִיךְ לַמְּלָאכָה, לְכָךְ הַזְּקִיק לוֹמַר וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה סוֹפָהּ בְּטֵלָה, לְפִי שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ בְּלֹא מְזוֹנוֹת, וּמְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְשַׁכַּחַ תַּלְמוּדוֹ:

יִהְיוּ עוֹסְקִין עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְלֹא כְּדֵי לִטֹּל עֲטָרָה לוֹמַר כָּךְ וְכָךְ עָשִׂיתִי בִּשְׁבִיל הַצְּבוּר:

שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָם מְסַיַּעְתָּן. שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָן שֶׁל צִבּוּר וְצִדְקָתָן הָעוֹמֶדֶת לָעַד הִיא הַמְסַיַּעַת אֶל הָעוֹסְקִין עִמָּהֶן לְהוֹצִיא לָאוֹר צְדָקָן, וְלֹא מִצַּד טוּב הִשְׁתַּדְּלוּתָן שֶׁל הָעוֹסְקִים:

וְאַתֶּם מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַדָּבָר בָּא לִידֵי גְּמַר טוֹב מִצַּד מַעֲשֵׂיכֶם אֶלָּא בִּשְׁבִיל זְכוּת אֲבוֹתָם שֶׁל צִבּוּר, מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר כְּאִלּוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם הַיְשׁוּעָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל, הוֹאִיל וְאַתֶּם עוֹסְקִים לְשֵׁם שָׁמַיִם. פֵּרוּשׁ אַחֵר, כָּל הָעוֹסְקִים עִם הַצִּבּוּר לְהַכְרִיחַ וְלָכוֹף אֶת הַצִּבּוּר לִדְבַר מִצְוָה לְצִדְקָה אוֹ לְפִדְיוֹן שְׁבוּיִים, יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁזְּכוּת אָבוֹת שֶׁל צִבּוּר מְסַיַּעְתָּן לְתֵת מַה שֶּׁפָּסְקוּ עֲלֵיהֶם וַאֲפִלּוּ מָמוֹן הַרְבֵּה, וְהַצְּדָקָה שֶׁיַּעֲשׂוּ תַּעֲמֹד לָהֶם לָעַד. וְאַתֶּם הַמִּתְעַסְּקִים לְכוֹף אֶת הַצִּבּוּר לְמִצְוָה זוֹ, מַעֲלֶה

אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם זֹאת הַמִּצְוָה מִמְּמוֹנְכֶם מַמָּשׁ. וְרַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, וְאַתֶּם מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם, אִם בְּשָׁעָה שֶׁאַתֶּם עוֹסְקִים עִם הַצִּבּוּר נִתְבַּטַּלְתֶּם מֵעֲשַׂיִת אֵיזוֹ מִצְוָה בִּשְׁבִיל עִסְקֵי הַצִּבּוּר, מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם אוֹתָהּ מִצְוָה שֶׁנִּתְבַּטַּלְתֶּם מִמֶּנָּהּ:

משנה ג

הֱוֵי זָהִירִים בָּרְשׁוּת. אַתֶּם הַמִּתְעַסְּקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר, אַף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם צְרִיכִים לְהִתְוַדֵּעַ לָרְשׁוּת כְּדֵי לְפַקֵּחַ עַל עִסְקֵי רַבִּים, הֱוֵי זָהִירִים וְכוּ':

משנה ד

עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנֶךָ. פַּזֵּר מָמוֹנְךָ בְּחֶפְצֵי שָׁמַיִם, כִּרְצוֹנְךָ, כְּאִלּוּ פִּזַּרְתָּ אוֹתָם בַּחֲפָצֶיךָ. שֶׁאִם עָשִׂיתָ כֵּן יַעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּרְצוֹנוֹ, כְּלוֹמַר יִתֵּן לְךָ טוֹבָה בְּעֵין יָפָה:

כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים. יָפֵר עֲצַת כָּל הַקָּמִים עָלֶיךָ לְרָעָה. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא דֶּרֶךְ כָּבוֹד כִּלְפֵי מַעְלָה, וַהֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ כָּתוּב כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹנוֹ מִפְּנֵי רְצוֹנְךָ. כְּאוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק בַּמֶּה אִשָּׁה (שבת סג.) כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה כְּתִקְּנָהּ אֲפִלּוּ גְּזַר דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה מִתְבַּטֵּל מֵעָלָיו:

אַל תִּפְרֹשׁ מִן הַצִּבּוּר. אֶלָּא הִשְׁתַּתֵּף בְּצָרְתָם. שֶׁכָּל הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצִּבּוּר אֵינוֹ רוֹאֶה בְּנֶחָמַת הַצִּבּוּר (תענית יא.):

וְאַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. שֶׁהֲרֵי יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל שִׁמֵּשׁ בִּכְהֻנָּה גְּדוֹלָה שְׁמֹנִים שָׁנָה וּלְבַסּוֹף נַעֲשָׂה צָדוֹקִי (ברכות כט.):

וְאַל תָּדִין אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ. אִם רָאִיתָ חֲבֵרְךָ שֶׁבָּא לִידֵי נִסָּיוֹן וְנִכְשַׁל, אַל תְּדַיְנֵהוּ לְחוֹבָה עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִידֵי נִסָּיוֹן כְּמוֹתוֹ וְתִנָּצֵל:

וְאַל תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִשְׁמֹעַ וְסוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע. כְּלוֹמַר, לֹא יִהְיוּ דְּבָרֶיךָ מְסֻפָּקִים שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהָבִינָם בְּתְחִלָּה וּבְעִיּוּן רִאשׁוֹן, וְתִסְמֹךְ שֶׁאִם יַעֲמִיק הַשּׁוֹמֵעַ בָּהֶם לְבַסּוֹף יְבִינֵם. כִּי זֶה יָבִיא בְּנֵי אָדָם לִטְעוֹת בִּדְבָרֶיךָ, שֶׁמָּא יִטְעוּ וְיֵצְאוּ לְמִינוּת עַל יָדְךָ. פֵּרוּשׁ אַחֵר, לֹא תְּגַלֶּה סוֹדְךָ אֲפִלּוּ בֵּינְךָ לְבֵין עַצְמְךָ וְתֹאמַר שֶׁאֵין כָּאן מִי שֶׁיִּשְׁמָעֶךָ, לְפִי שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע, כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל. וְהַגְּרָסָא הִיא לְפִי פֵּרוּשׁ זֶה, שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע. אֲבָל רַשְׁ"י גּוֹרֵס, וְאַל תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאֶפְשָׁר לִשְׁמֹעַ שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע. וּבְדִבְרֵי תּוֹרָה מְדַבֵּר, אַל תֹּאמַר עַל דָּבָר תּוֹרָה שֶׁאַתָּה יָכוֹל לִשְׁמֹעַ עַכְשָׁיו שֶׁתִּשְׁמַע אוֹתוֹ לְבַסּוֹף, אֶלָּא הַט אָזְנֶיךָ וּשְׁמַע מִיָּד:

לִכְשֶׁאִפָּנֶה. מֵעָסָקַי, אֶעֱסֹק בַּתּוֹרָה:

משנה ה

בּוּר. רֵיק מִכָּל דָּבָר, וַאֲפִלּוּ בְּטֵיב מַשָּׂא וּמַתָּן אֵינוֹ יוֹדֵעַ. וְהוּא גָּרוּעַ מֵעַם הָאָרֶץ. תַּרְגּוּם וְהָאֲדָמָה לֹא תֵּשֶׁם (בראשית מז), וְאַרְעָא לֹא תְּבוּר:

וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד. אֲבָל יְרֵא חֵטְא אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה, שֶׁהֲרֵי הוּא בָּקִי בְּטֵיב מַשָּׂא וּמַתָּן:

וְלֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד. שֶׁהַמִּתְבַּיֵּשׁ לִשְׁאוֹל שֶׁמָּא יַלְעִיגוּ עָלָיו, יִשָּׁאֵר תָּמִיד בִּסְפֵקוֹתָיו:

וְלֹא הַקַּפְדָּן. הָרַב שֶׁמַּקְפִּיד עַל הַתַּלְמִידִים כְּשֶׁשּׁוֹאֲלִים אוֹתוֹ, לֹא יְלַמֵּד כָּרָאוּי. אֶלָּא צָרִיךְ שֶׁיְּסַבִּיר פָּנִים בַּהֲלָכָה לְתַלְמִידָיו:

וְלֹא כָל הַמַּרְבֶּה בִּסְחוֹרָה מַחְכִּים. דִּכְתִיב (דברים ל) וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא, אֵין הַתּוֹרָה מְצוּיָה בְּאוֹתָם שֶׁהוֹלְכִים מֵעֵבֶר לַיָּם (ערובין נה.):

וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים. לֵישֵׁב בָּרֹאשׁ וּלְהוֹרוֹת הוֹרָאוֹת:

משנה ו

עַל דַּאֲטֵפְתְּ אַטְפּוּךְ. רָשָׁע הָיִיתָ וּמִלַּסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְצִיפָּן בַּנָּהָר, וּבְאוֹתָהּ מִדָּה מָדְדוּ לְךָ:

וְסוֹף מְטִיפַיִךְ יְטוּפוּן. שֶׁלֹּא הָיָה הַדָּבָר מָסוּר בְּיָדָן לְהָרְגְךָ, אֶלָּא לְבֵית דִּין, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְסָרָךְ בְּיָדָן, שֶׁמְּגַלְגְּלִים חוֹבָה עַל יְדֵי חַיָּב, וְעָתִיד הוּא אַחַר כָּךְ לִתְבֹּעַ מֵהֶן מִיתָתְךָ:

משנה ז

מַרְבֶּה בָשָׂר מַרְבֶּה רִמָּה. הַמַּרְבֶּה בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה עַד שֶׁנַּעֲשֶׂה שָׁמֵן וּבַעַל בָּשָׂר, מַרְבֶּה עָלָיו רִמָּה בַּקֶּבֶר, וְקָשֶׁה רִמָּה לַמֵּת כְּמַחַט בִּבְשַׂר הַחַי. וְקַמַשְׁמַע לַן הַאי תַּנָּא, שֶׁכָּל רִבּוּיִין קָשִׁים לָאָדָם חוּץ מֵרִבּוּי תּוֹרָה וְחָכְמָה וּצְדָקָה:

מַרְבֶּה דְּאָגָה. שֶׁמָּא יִגְזְלוּהוּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ אוֹ שֶׁמָּא יָבֹאוּ עָלָיו לִסְטִים וְיַהַרְגוּהוּ. וְחָסִיד אֶחָד הָיָה מִתְפַּלֵּל, הַמָּקוֹם יַצִּילֵנִי מִפַּזּוּר הַנָּפֶשׁ. וְשָׁאֲלוּ מִמֶּנּוּ מַהוּ פַּזּוּר הַנָּפֶשׁ, אָמַר לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ לוֹ נְכָסִים מְרֻבִּים מְפֻזָּרִים בִּמְקוֹמוֹת הַרְבֵּה וְצָרִיךְ לְפַזֵּר נַפְשׁוֹ לַחֲשֹׁב לְכָאן וּלְכָאן:

מַרְבֶּה נָשִׁים מַרְבֶּה כְּשָׁפִים. סִדְרָא נָקֵיט וְאָזֵיל. בִּתְחִלָּה אָדָם מְקַשֵּׁט עַצְמוֹ וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמַרְבֶּה בָּשָׂר, וְאַחַר כָּךְ מְבַקֵּשׁ לְהַרְבּוֹת נְכָסִים, וּלְאַחַר שֶׁהִרְבָּה נְכָסִים וְרוֹאֶה שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ סִפּוּק לְפַרְנֵס נָשִׁים רַבּוֹת הוּא מַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים, וּלְאַחַר שֶׁהִרְבָּה נָשִׁים כָּל אַחַת צְרִיכָה שִׁפְחָה שֶׁתְּשַׁמְּשֶׁנָּה, הֲרֵי מַרְבֶּה שְׁפָחוֹת, וְכֵיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּנֵי בַּיִת מֻרְבִּין צָרִיךְ לְשָׁדוֹת וּכְרָמִים לְסַפֵּק יַיִן וּמָזוֹן לִבְנֵי בֵּיתוֹ, וּמַרְבֶּה עֲבָדִים לַעֲבֹד הַשָּׂדוֹת וְהַכְּרָמִים. לְכָךְ הֵן שְׁנוּיִין בְּסֵדֶר זֶה:

מַרְבֶּה תּוֹרָה מַרְבֶּה חַיִּים. דִּכְתִיב (דברים ל) כִּי הִיא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ:

מַרְבֶּה חָכְמָה. שֶׁנּוֹתֵן טַעַם לְדִבְרָיו וְהַסְּבָרוֹת שֶׁלּוֹ מִתְיַשְּׁבוֹת עַל לֵב הַשּׁוֹמְעִין:

מַרְבֶּה יְשִׁיבָה. הַרְבֵּה תַּלְמִידִים מִתְקַבְּצִים וּבָאִים לִשְׁמֹעַ סְבָרוֹתָיו. וְאִית דְּגַרְסֵי, מַרְבֶּה יְשִׁיבָה מַרְבֶּה חָכְמָה, מִי שֶׁמַּרְבֶּה בְּתַלְמִידִים, הַתַּלְמִידִים מְחַדְּדִים אוֹתוֹ וּמַרְבִּין וּמוֹסִיפִין עַל חָכְמָתוֹ:

מַרְבֶּה עֵצָה. מִי שֶׁמַּרְבֶּה לִטֹּל עֵצָה **מַרְבֶּה תְּבוּנָה** מֵבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר מֵעֵצוֹת שֶׁיּוֹעֲצִיו נוֹתְנִים לוֹ:

מַרְבֶּה צְדָקָה מַרְבֶּה שָׁלוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לב) וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם:

משנה ח

אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ. לוֹמַר הַרְבֵּה תּוֹרָה לְמַדְתִּי. וּלְפִי שֶׁהוּא לֹא הִנִּיחַ לֹא מִקְרָא וְלֹא מִשְׁנָה הֲלָכָה וְאַגָּדָה שֶׁלֹּא לָמַד (סכה כח., בבא בתרא קלד.), הָיָה אוֹמֵר כֵּן:

בּוֹר סוּד. גָּרְסִינַן, וְלֹא בּוֹר סִיד. כְּלוֹמַר, כְּבוֹר טוּחַ בְּסִיד:

שֶׁאֵינוֹ מְאַבֵּד טִפָּה. כָּךְ הוּא אֵינוֹ שׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ:

אַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ. מְאֻשָּׁר בְּמִדּוֹת טוֹבוֹת עַד שֶׁכָּל הָעוֹלָם אוֹמְרִים עָלָיו אַשְׁרֵי מִי שֶׁיְּלָדַתּוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, עַל שֵׁם שֶׁהִיא גָּרְמָה לוֹ שֶׁיִּהְיֶה חָכָם, שֶׁהָיְתָה מְחַזֶּרֶת עַל כָּל בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁבְּעִירָהּ וְאוֹמֶרֶת לָהֶם בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם בַּקְּשׁוּ רַחֲמִים עַל הָעֻבָּר הַזֶּה שֶׁבְּמֵעַי שֶׁיִּהְיֶה חָכָם, וּמִיּוֹם שֶׁנּוֹלַד לֹא הוֹצִיאָה עֲרַשְׁתּוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בְּאָזְנָיו אֶלָּא דִּבְרֵי תוֹרָה:

חָסִיד. שֶׁעוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

יָרֵא חֵטְא. מַחְמִיר עַל עַצְמוֹ וְאוֹסֵר עָלָיו דְּבָרִים הַמֻּתָּרִים, מִיִּרְאָתוֹ שֶׁמָּא יָבֹא לִידֵי חֵטְא. דְּאִם לֹא כֵּן מַאי רְבוּתֵיהּ, אֲפִלּוּ עַם הָאָרֶץ אֶפְשָׁר לִהְיוֹת יָרֵא חֵטְא:

מַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר. לִבּוֹ רָחָב וּמוֹסִיף פִּלְפּוּל וּסְבָרוֹת מִדַּעְתּוֹ:

אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ. שֶׁל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי:

וְאֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ בְּכַף שְׁנִיָּה. מָצָאתִי כָּתוּב, דְּאַבָּא שָׁאוּל לֹא נֶחְלַק עַל תַּנָּא קַמָּא, וּשְׁנֵי הַדְּבָרִים אֲמָרָם רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, וּשְׁנֵיהֶם אֱמֶת, דִּלְעִנְיַן הַבְּקִיאוּת וְהַזְּכָרוֹן הָיָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מַכְרִיעַ, וּלְעִנְיַן הַחֲרִיפוּת וְהַפִּלְפּוּל הָיָה רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ מַכְרִיעַ:

משנה ט

עַיִן טוֹבָה. מִסְתַּפֵּק בְּמַה שֶׁיֵּשׁ לוֹ וְאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ דְּבָרִים יְתֵרִים וְאֵינוֹ מְקַנֵּא כְּשֶׁרוֹאֶה שֶׁיֵּשׁ לַחֲבֵרָיו יוֹתֵר מִמֶּנּוּ:

חֲבֵר טוֹב. שֶׁמּוֹכִיחוֹ כְּשֶׁרוֹאֶה אוֹתוֹ עוֹשֶׂה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן:

שָׁכֵן טוֹב. מָצוּי אֶצְלוֹ בֵּין בַּיּוֹם בֵּין בַּלַּיְלָה, וְאִלּוּ חָבֵר טוֹב אֵינוֹ מָצוּי אֶצְלוֹ בְּכָל עֵת:

הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. צוֹפֶה וּמַבִּיט בְּמַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת, וּמִתּוֹךְ כָּךְ נִמְצָא מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ:

לֵב טוֹב. לְפִי שֶׁהַלֵּב הוּא הַמֵּנִיעַ לְכָל שְׁאָר הַכֹּחוֹת וְהוּא הַמָּקוֹר שֶׁמִּמֶּנּוּ נוֹבְעִים כָּל הַפְּעֻלּוֹת. וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לַפְּעֻלּוֹת אֲבָרִים מְיֻחָדִים, מִכָּל מָקוֹם הַכֹּחַ הַמְעוֹרֵר לְכָל הַתְּנוּעוֹת הוּא בַּלֵּב, לְפִיכָךְ אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר לֵב טוֹב. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אֶלְעָזָר בֶּן עָרָךְ מִדִּבְרֵיכֶם:

אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רָעָה שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם. הֻצְרַךְ לִשְׁאֹל מֵהֶם זֶה, וְלֹא הֵבִין מִתּוֹךְ דִּבְרֵיהֶם הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהַדֶּרֶךְ הָרָעָה הִיא הַפֶּה הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, לְפִי שֶׁלֹּא כָּל מַה שֶּׁהוּא טוֹב יִהְיֶה הֶפְכּוֹ רַע, כִּי מִדַּת הַחֲסִידוּת וְהוּא הָעוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין הִיא טוֹבָה, וּמִי שֶׁאֵינוֹ חָסִיד וּמַעֲמִיד דְּבָרָיו עַל דִּין תּוֹרָה אֵינוֹ רַע, וְאֶפְשָׁר הָיָה לוֹמַר, שֶׁאִם הַהִסְתַּפְּקוּת וְהִיא עַיִן טוֹבָה הִיא דֶּרֶךְ טוֹבָה, בַּקָּשַׁת הַיִּתְרוֹנוֹת אֵינוֹ דֶּרֶךְ רָעָה, לְפִי שֶׁאֵינוֹ מַזִּיק לְשׁוּם אָדָם בָּזֶה, וְכֵן בִּשְׁאָר הַמִּדּוֹת. לְפִיכָךְ הֻצְרַךְ לִשְׁאֹל מֵהֶם אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רָעָה שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם:

הַלּוֶֹה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם. הוּא הַפֶּה הִרְוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד, שֶׁאִם לֹא יְשַׁלֵּם לֹא יִמְצָא מִי שֶׁיַּלְוֶנּוּ וְיִהְיֶה מֻטָּל בָּרָעָב. וְלֹא אָמַר סְתָם מִי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד, לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר לָאָדָם שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי תַּקָּלָה, שֶׁיַּצִּיל עַצְמוֹ בְּבֹא הַנּוֹלָד הַהוּא:

וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם חוֹנֵן וְנוֹתֵן לַמַּלְוֶה מַה שֶּׁלְּוָה זֶה מִמֶּנּוּ וְלֹא פָּרַע לוֹ, נִמְצָא הַלּוֶֹה נִשְׁאַר חַיָּב לַמָּקוֹם:

משנה י

הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ וּבְמוּסָרִים וּבְמִדּוֹת. דְּאִלּוּ בְּעִנְיַן הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְהַפְּטוּר וְהַחִיּוּב דְּבָרִים הָרַבֵּה אָמְרוּ. אִי נַמִּי, אִלּוּ הַשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים הֲוֵי מַרְגְּלָא בְּפוּמַיְהוּ תָּמִיד:

יְהִי כְבוֹד חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְאֵימָתַי יְהֵא זֶה, כְּשֶׁלֹּא תְּהִי נוֹחַ לִכְעֹס, שֶׁאִם אַתָּה נוֹחַ לִכְעֹס אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תְּזַלְזֵל בִּכְבוֹד חֲבֵרְךָ. הֲרֵי דָּבוּר אֶחָד. וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ, הֲרֵי שְׁנַיִם. וְהַשְׁלִישִׁי, הֲוֵי מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָן שֶׁל חֲכָמִים וְכוּ':

שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ. וּלְפִי שֶׁאֵין אָדָם יוֹדֵעַ אֵימָתַי יָמוּת, יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר:

וֶהֱוֵי זָהִיר בְּגַחֲלָתָן. שֶׁלֹּא תִּנָּהֵג בָּהֶן קַלּוּת רֹאשׁ:

שֶׁלֹּא תִכָּוֶה. שֶׁלֹּא תֵּעָנֵשׁ עַל יָדָן:

נְשִׁיכַת שׁוּעָל. רְפוּאָתוֹ קָשָׁה, לְפִי שֶׁשִּׁנָּיו דַּקּוֹת עֲקֻמּוֹת וַעֲקֻשּׁוֹת וְצָרִיךְ הָרוֹפֵא לַחְתֹּךְ הַבָּשָׂר בְּאִזְמֵל וּלְהַרְחִיב הַנְּשִׁיכָה:

עֲקִיצַת עַקְרָב. קָשָׁה מִנְּשִׁיכַת נָחָשׁ:

וּלְחִישָׁתָן. דִּבּוּרָן:

לְחִישַׁת שָׂרָף. כְּהֶבֶל הַיּוֹצֵא מִפִּי הַשָּׂרָף, שֶׁשּׁוֹרֵף בְּשָׁעָה שֶׁהוּא לוֹחֵשׁ. פֵּרוּשׁ אַחֵר, הַשָּׂרָף הַזֶּה אֵינוֹ מְקַבֵּל לַחַשׁ כִּשְׁאָר נְחָשִׁים, כְּדִכְתִיב (תהלים נח) אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם אִם תַּקְנִיטֶנּוּ וְתָבֹא לְפַיְּסוֹ אֵינוֹ מְקַבֵּל פִּיּוּס:

משנה יא

עַיִן הָרָע. כְּמוֹ עַיִן רָעָה, שֶׁאֵינוֹ מִסְתַּפֵּק בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וּמְחַזֵּר אַחַר דְּבָרִים אֲחֵרִים. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים עַיִן הָרַע, שֶׁמַּכְנִיס עַיִן הָרַע בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ אוֹ בְּבָנָיו וּמַזִּיק לוֹ:

וְשִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת. שִׂנְאַת חִנָּם. וְרַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, שֶׁמּוֹאֵס חֶבְרַת הַבְּרִיּוֹת וְאוֹהֵב לֵישֵׁב יְחִידִי. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, אָדָם קָשֶׁה שֶׁמַּבִּיא עָלָיו שִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת וְגוֹרֵם שֶׁהַכֹּל שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ:

משנה יב

הַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמֹד תּוֹרָה. שֶׁלֹּא תֹּאמַר הוֹאִיל וְאָבִי חָכָם וַאֲבִי אָבִי חָכָם, תּוֹרָה חוֹזֶרֶת לְאַכְסַנְיָא שֶׁלָּהּ וְאֵינִי צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ אַחֶרֶיהָ:

וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם. אַף בְּשָׁעָה שֶׁאַתָּה עוֹסֵק בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּבְדֶרֶךְ אֶרֶץ לֹא תִתְכַּוֵּן לְהֲנוֹת גּוּפְךָ, אֶלָּא שֶׁתִּהְיֶה בָּרִיא לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנְךָ:

משנה יג

הֱוֵי זָהִיר בִּקְרִיאַת שְׁמַע. לִקְרוֹתוֹ בְּעוֹנָתוֹ. וְכֵן בַּתְּפִלָּה, לְהִתְפַּלֵּל כָּל תְּפִלָּה וּתְפִלָּה בְּעוֹנָתָהּ:

קָבַע. כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ עָלָיו חוֹבָה דָּבָר קָבוּעַ וְאוֹמֵר אֵימָתַי אֶפְרֹק מֵעָלַי חוֹב זֶה. אִי נַמִּי, קֶבַע, כְּאָדָם שֶׁקִּבּוּעַ לוֹ לִקְרֹא פֶּרֶק אֶחָד פָּרָשָׁה אַחַת, שֶׁאוֹמֵר אוֹתָהּ בִּקְרִיאָה בְּעָלְמָא, וְאֵינוֹ אוֹמְרָהּ בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים כְּאָדָם שֶׁמְּבַקֵּשׁ רַחֲמִים:

כִּי אֵל חַנּוּן וְרַחוּם הוּא. רוֹצֶה בְּתַחֲנוּנִים, וְעַל יְדֵי הַתַּחֲנוּנִים הוּא מְרַחֵם מִיָּד:

וְאַל תְּהִי רָשָׁע בִּפְנֵי עַצְמֶךָ. אַל תַּעֲשֶׂה דָּבָר שֶׁהַיּוֹם וּלְמָחָר תַּרְשִׁיעַ אֶת עַצְמְךָ בּוֹ. וְהָרַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, אַל תְּהִי רָשָׁע בְּעֵינֶיךָ כְּלוֹמַר לֹא תַּחֲזִיק עַצְמְךָ כָּרָשָׁע, שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ אַתָּה יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה לְגַמְרֵי. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, אַל תְּהִי רָשָׁע בְּדָבָר זֶה שֶׁתִּפָּרֵשׁ מִן הַצִּבּוּר וְתַעֲמֹד בִּפְנֵי עַצְמְךָ:

משנה יד

לְאֶפִּיקוֹרוֹס. לְשׁוֹן הֶפְקֵר, שֶׁמְּבַזֶּה אֶת הַתּוֹרָה וּמַחְשִׁיבָהּ כְּאִלּוּ הִיא הֶפְקֵר. אִי נַמִּי, מֵשִׂים עַצְמוֹ כְּהֶפְקֵר וְאֵינוֹ חָס עַל נַפְשׁוֹ לָחוּשׁ שֶׁמָּא תָּבֹא עָלָיו רָעָה עַל שֶׁמְּבַזֶּה אֶת הַתּוֹרָה אוֹ לוֹמְדֶיהָ:

וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עָמֵל. בִּתְשׁוּבָה זוֹ שֶׁאַתָּה מֵשִׁיב לְאֶפִּיקוֹרוֹס, שֶׁלֹּא יִפְתֶּה לִבְּךָ לִנְטוֹת לְדַעְתּוֹ:

משנה טו

הַיּוֹם קָצָר. חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה קְצָרִים הֵם:

וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה. הַתּוֹרָה אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה:

וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק. שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע א) וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה:

משנה טז

לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לִגְמֹר. לֹא שְׂכָרְךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִגְמֹר אֶת כֻּלָּהּ כְּדֵי שֶׁתַּפְסִיד שְׂכָרְךָ אִם לֹא תִּגְמְרֶנָּהּ. וְשֶׁמָּא תֹּאמַר אֵינִי לוֹמֵד וְאֵינִי נוֹטֵל שָׂכָר, וְלֹא אַתָּה בָּן חוֹרִין לְבָטֵל. עַל כָּרְחֲךָ הָעֹל, מֻטָּל עָלֶיךָ לַעֲבֹד:

לָעָתִיד לָבֹא. לָעוֹלָם הַבָּא:

פרק ג

משנה א

עֲקַבְיָא. מִטִּפָּה סְרוּחָה. טִפַּת שִׂכְבַת זֶרַע. וְאַף עַל פִּי שֶׁבִּשְׁעַת הָעִבּוּר אֵינָהּ סְרוּחָה, שֶׁאֵינָהּ מַסְרַחַת בְּרֶחֶם הָאִשָּׁה עַד לְאַחַר שִׁלְשָׁה יָמִים וּכְשֶׁתַּסְרִיחַ אֵינָהּ רְאוּיָה לְהַזְרִיעַ, מִכָּל מָקוֹם קָרֵי לָהּ טִפָּה סְרוּחָה מִפְּנֵי שֶׁהִיא קְרוֹבָה לְהַסְרִיחַ מִיָּד כְּשֶׁהִיא חוּץ לְמֵעֵי הָאִשָּׁה. וְהַמִּסְתַּכֵּל שֶׁבָּא מִטִּפָּה סְרוּחָה, נִצּוֹל מִן הַגֵּאָוָה. וְהַמִּסְתַּכֵּל שֶׁעָתִיד לֵילֵךְ לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה, נִצּוֹל מִן הַתַּאֲוָה וְהַחֶמְדָּה אֶל הַמָּמוֹן. וְהַמִּסְתַּכֵּל שֶׁעָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, פּוֹרֵשׁ מִן הַחֵטְא וְאֵינוֹ נִכְשָׁל בָּעֲבֵרָה:

משנה ב

בִּשְׁלוֹמָהּ שֶׁל מַלְכוּת. וַאֲפִלּוּ שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם:

חַיִּים בְּלָעוּ. דִּכְתִיב (חבקוק א) וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם, מַה דָּגִים שֶׁבַּיָּם כָּל הַגָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ בּוֹלֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ, אַף בְּנֵי אָדָם אִלְמָלֵא מוֹרְאָהּ שֶׁל מַלְכוּת כָּל הַגָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ בּוֹלֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ (עבודה זרה ד.):

יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. הֲרֵי כָּאן שְׁנַיִם:

וַיִּדֹּם. לְשׁוֹן קוֹל דְּמָמָה דַּקָּה, כְּדֶרֶךְ הַשּׁוֹנֶה יְחִידִי שֶׁהוּא שׁוֹנֶה בְּלַחַשׁ:

כִּי נָטַל עָלָיו. כְּאִלּוּ נִתְּינַת כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ הָיְתָה בַּעֲבוּרוֹ בִּלְבַד:

משנה ג

וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה. וּבִבְרַכַת הַמָּזוֹן שֶׁמְּבָרְכִים עַל הַשֻּׁלְחָן, יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן, וְחָשׁוּב כְּאִלּוּ אָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה. כָּךְ שָׁמַעְתִּי:

מִזְבְּחֵי מֵתִים. תִּקְרֹבֶת עֲבוֹדָה זָרָה, דִּכְתִיב (תהלים קו) וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים:

מָלְאוּ קִיא צֹאָה. וַעֲבוֹדָה זָרָה קְרוּיָה צֹאָה, דִּכְתִיב (ישעיה ל) צֵא תֹּאמַר לוֹ:

בְּלִי מָקוֹם. בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא הִזְכִּירוּ שְׁמוֹ שֶׁל מָקוֹם בָּרוּךְ הוּא עַל הַשֻּׁלְחָן:

שֶׁנֶּאֱמַר וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'. מִיָּד כְּשֶׁדִּבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה נִקְרָא שֻׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'. וְיֵשׁ אוֹמְרִים מֵרֹאשׁוֹ שֶׁל מִקְרָא הוּא יוֹצֵא, דִּכְתִיב וְהַמְזַבֵּחַ עֵץ שָׁלֹשׁ אַמּוֹת, אַל תִּקְרֵי אַמּוֹת אֶלָּא אִמּוֹת, כְּמוֹ יֵשׁ אֵם לַמִּקְרָא, שֶׁלֹּשׁ כְּנֶגֶד תּוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים, וְאִמְרֵי לַהּ מִקְרָא מִשְׁנָה וְתַלְמוּד. שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְדַבֵּר בָּהֶן עַל הַשֻּׁלְחָן, וְאָז קְרוּי שֻׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'. כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י:

משנה ד

הַנֵּעוֹר בַּלַּיְלָה וְהַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ יְחִידִי. וּמְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ דִּבְרֵי הֲבַאי:

הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. לְפִי שֶׁלַּיְלָה הוּא זְמַן לַמַּזִּיקִים, וְהַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ יְחִידִי הוּא בְּסַכָּנָה מִפְּנֵי הַלִּסְטִים וְכַמָּה פְּגָעִים רָעִים, וְאִם הָיָה מְחַשֵּׁב בְּדִבְרֵי תוֹרָה הָיְתָה מְשַׁמַּרְתּוֹ:

משנה ה

עֹל מַלְכוּת. מַשָּׂא מֶלֶךְ וְשָׂרִים:

דֶּרֶךְ אֶרֶץ. עֲמַל וְטֹרַח הַפַּרְנָסָה, לְפִי שֶׁמְּלַאכְתּוֹ מִתְבָּרֶכֶת:

הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עֹל תּוֹרָה. הָאוֹמֵר קָשֶׁה עֲלֵיהּ שֶׁל תּוֹרָה וְאֵינִי יָכוֹל לְסוֹבְלָהּ:

משנה ו

עֲשָׂרָה שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בַּדִּין. גְּרְסִינַן:

בַּעֲדַת אֵל. וְאֵין עֵדָה פְּחוּתָה מֵעֲשָׂרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּמְרַגְּלִים (במדבר יד) עַד מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת, יָצְאוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב, הֲרֵי עֲשָׂרָה:

וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ חֲמִשָּׁה שֶׁנֶּאֱמַר בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. שְׁלֹשָׁה דַּיָּנִים וּשְׁנֵי בַּעֲלֵי דִינִים:

וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ. הָאֵשׁ וְהָאֲוִיר וְהַמַּיִם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה, עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ, עַל יְסוֹד הָאָרֶץ הֵם מַקִּיפִים. הֲרֵי לְךָ שֶׁשְּׁלֹשָׁה קְרוּיִין אֲגֻדָּה. אִי נַמִי, מָצִינוּ שְׁלֹשָׁה קְרוּיִין אֲגֻדָּה, אֲגֻדַּת אֱזוֹב שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה קְלָחִים. וְיֵשׁ סְפָרִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶן וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ חֲמִשָּׁה שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ, שֶׁאָדָם אוֹגֵד בְּיָדוֹ אַחַת שֵׁשׁ בָּהּ חֲמֵשׁ אֶצְבָּעוֹת, וְכֻלָּל אֶצְבָּעוֹת שֶׁבְּיָד קְרוּיִין אֲגֻדָּה. וּבְרֹאשׁ הַמִּקְרָא הוּא אוֹמֵר, הַבּוֹנֶה בַּשָּׁמַיִם מַעֲלֹתָיו, כְּלוֹמַר הַשְּׁכִינָה שֶׁהִיא בַּשָּׁמַיִם יוֹרֶדֶת לְמַטָּה לְאָרֶץ כְּשֶׁיֵּשׁ שָׁם אֲגֻדָּה עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. וּמִנַּיִן אֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה שֶׁנֶּאֱמַר בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט, שֶׁהַדַּיָּנִים הֵם שְׁלֹשָׁה:

כִּי נָטַל עָלָיו. לְשׁוֹן סְכָךְ. תַּרְגּוּם וְסַכּוֹתָ, וְתַטֵּל, כְּלוֹמַר שֶׁהַשְּׁכִינָה סוֹכֶכֶת עָלָיו:

משנה ז

תֵּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ. לֹא תִּמָּנַע מִלְּהִתְעַסֵּק בְּחֶפְצֵי שָׁמַיִם בֵּין בְּגוּפְךָ בֵּין בְּמָמוֹנְךָ, [שֶׁאֵינְךָ נוֹתֵן מִשֶּׁלְּךָ, לֹא מִגּוּפְךָ וְלֹא מִמָּמוֹנְךָ], שֶׁאַתָּה וּמָמוֹנְךָ שֶׁלּוֹ:

מַה נָּאֶה אִילָן זֶה מַה נָּאֶה נִיר זֶה. הוּא הַדִּין לְכָל שִׂיחָה בְּטֵלָה, אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר בַּהֲוֶה שֶׁדֶּרֶךְ הוֹלְכֵי דְּרָכִים לְדַבֵּר בְּמַה שֶּׁרוֹאִים בְּעֵינֵיהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, דְּאַשְׁמוֹעִינַן רַבּוּתָא דְּאַף עַל גַּב דְּעַל יְדֵי כֵן הוּא מְבָרֵךְ בָּרוּךְ שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ, אַף עַל פִּי כֵן מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהִפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ:

נִיר. תֶּלֶם הַמַּחֲרֵשָׁה, כְּמוֹ נִירוּ לָכֶם נִיר (ירמיה ד):

משנה ח

כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ. בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא חָזַר עָלֶיהָ, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. שֶׁמִּתּוֹךְ שִׁכְחָתוֹ הוּא בָּא לְהַתִּיר אֶת הָאָסוּר וְנִמְצֵאת תַּקָּלָה בָּאָה עַל יָדוֹ, וְשִׁגְגָתוֹ עוֹלָה זָדוֹן. אִי נַמִּי כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, לְפִי שֶׁאוֹתָהּ מִשְׁנָה הָיְתָה מְשַׁמַּרְתּוֹ וְעַכְשָׁיו שֶׁשְּׁכָחָהּ אֵינָהּ מְשַׁמַּרְתּוֹ:

תְּקָפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ. שֶׁהָיְתָה קָשָׁה עָלָיו וּמִתּוֹךְ הַקֹּשִׁי שֶׁבָּהּ שְׁכָחָהּ:

משנה ט

כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ. אֲנִי שָׁמַעְתִּי, שֶׁמַּקְדִּים בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ יִרְאַת חֶטְאוֹ לְחָכְמָתוֹ, שֶׁהוּא חוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ אֶלְמַד בִּשְׁבִיל שֶׁאֶהְיֶה יָרֵא חֵטְא. וְזֶה עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ תְּחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה [הִיא] סוֹף הַמַּעֲשֶׂה:

חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. שֶׁהַחָכְמָה מְבִיאָתוֹ לְמַה שֶּׁלִּבּוֹ חָפֵץ וְהוּא נֶהֱנֶה בָּהּ:

וְכָל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ. שֶׁאֵינוֹ לוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, הוֹאִיל וְאֵין לִבּוֹ פּוֹנֶה לִהְיוֹת יָרֵא חֵטְא:

אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהִיא מוֹנַעַת אוֹתוֹ מִלְּלֶכֶת אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבּוֹ הוּא קָץ בָּהּ וּמוֹאֲסָהּ וּמַנִּיחָהּ:

כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּים מֵחָכְמָתוֹ. הֲכָא מַיְרֵי שֶׁזְּרִיז בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה, וּלְעֵיל בְּכָל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ אַיְרֵי שֶׁנִּזְהָר בְּמִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה:

משנה י

כָּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ. כָּל מִי שֶׁאָהוּב לְמַטָּה בְּיִדּוּעַ שֶׁהוּא אָהוּב לְמַעְלָה:

שֵׁנָה שֶׁל שַׁחֲרִית. שֶׁהוֹלֵךְ וְיָשֵׁן עַד שֶׁשּׁוֹנֵת קְרִיאַת שְׁמַע עוֹבֶרֶת:

וְיַיִן שֶׁל צָהֳרַיִם. מוֹשֵׁךְ לִבּוֹ שֶׁל אָדָם, דִּכְתִיב (קהלת ב) לִמְשֹׁךְ בַּיַּיִן אֶת בְּשָׂרִי, וּמֵבִיא אוֹתוֹ לִידֵי שִׁכְרוּת:

וְשִׂיחַת הַיְלָדִים. מְבַטֶּלֶת אֶת אֲבוֹתֵיהֶם מִלַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה:
וִישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ. שֶׁמִּתְכַּנְּסִים וּמְדַבְּרִים בְּדִבָרִים בְּטֵלִים:

משנה יא

הַמְחַלֵּל אֶת הַקָּדָשִׁים. הַמֵּבִיא קָדְשֵׁי הַמִּזְבֵּחַ לִידֵי פְּגוּל וְנוֹתָר וְטָמֵא, אוֹ הַמּוֹעֵל וְנֶהֱנֶה בֵּין בְּקָדְשֵׁי מִזְבֵּחַ בֵּין בְּקָדְשֵׁי בֶדֶק הַבַּיִת:
וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת. יָמִים שֶׁל חֹל הַמּוֹעֵד, עוֹשֶׂה בָּהֶן מְלָאכָה אוֹ נוֹהֵג בָּהֶן מִנְהַג חֹל בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָה:
וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. הַמִּתְבַּיֵּשׁ פָּנָיו מַאֲדִימוֹת תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ מִתְלַבְּנוֹת, שֶׁהַנֶּפֶשׁ יֵשׁ לָהּ שְׁתֵּי תְּנוּעוֹת אַחַת לַחוּץ וְאַחַת לִפְנִים, וּכְשֶׁמְּבַיְּשִׁין אֶת הָאָדָם בִּתְחִלָּה הָרוּחַ מִתְנוֹעֵעַ לְצַד חוּץ כְּמִי שֶׁמִּתְמַלֵּא חֵמָה וּפָנָיו מַאֲדִימוֹת, וּכְשֶׁאֵינוֹ מוֹצֵא טַעֲנָה כֵּיצַד יָסִיר הַבּוּשֶׁת הַהוּא מֵעַל פָּנָיו, הוּא דּוֹאֵג בְּקִרְבּוֹ וְנִכְנָס הָרוּחַ לְצַד פָּנָיו מִפְּנֵי הַצַּעַר, וּפָנָיו מִתְכַּרְכְּמִים וּמִתְלַבְּנִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ (בבא מציעא נח:) בְּעִנְיַן הַהַלְבָּנָה, דְּאַזְיֵל סוּמְקָא וְאָתֵי חִיוָרָא:
וְהַמֵּפֵר בְּרִיתוֹ. שֶׁלֹּא מָל, אוֹ שֶׁמָּל וּמוֹשֵׁךְ עָרְלָתוֹ לְכַסּוֹת הַמִּילָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה שֶׁהוּא מָהוּל:
וְהַמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה. שֶׁמַּרְאֶה פָּנִים וּפְרוּשִׁים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה. כְּגוֹן הַמִּתְרַגֵּם וּמְזָרְעֵךְ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמּוֹלֵךְ, וּמְזָרְעֵךְ לֹא תִתֵּן לְאַעֲבָרָא לְאַרְמִיוּתָא. וְאֵין זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. וּבְכָלָל זֶה הַדּוֹרֵשׁ דְּרָשׁוֹת שֶׁל דֹּפִי. פֵּרוּשׁ אַחֵר, מְגַלֶּה פָּנִים, שֶׁמֵּעֵז פָּנָיו לַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה בְּפַרְהֶסְיָא בְּיָד רָמָה וְאֵין לוֹ בּוּשֶׁת פָּנִים:
אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְלֹא חָזַר בִּתְשׁוּבָה מֵאַחַת מֵעֲבֵרוֹת הַלָּלוּ שֶׁבְּיָדוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁבָּאוּ עָלָיו יִסּוּרִים וּמֵת בַּיִּסּוּרִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. אֲבָל אִם חָזַר בִּתְשׁוּבָה קֹדֶם מוֹתוֹ, אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי הַתְּשׁוּבָה:

משנה יב

הֱוֵי קַל לְרֹאשׁ. לִפְנֵי אָדָם גָּדוֹל זָקֵן וְיוֹשֵׁב בָּרֹאשׁ בַּיְשִׁיבָה, הֱוֵי קַל לַעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ וּלְשַׁמֵּשׁ לְפָנָיו:
וְנוֹחַ לְתִשְׁחֹרֶת. לְאָדָם בָּחוּר שֶׁשַּׁעֲרוֹתָיו שְׁחוֹרוֹת אֵינְךָ צָרִיךְ לְהָקֵל עַצְמְךָ כָּל כָּךְ, אֶלָּא תַּעֲמֹד לְפָנָיו בְּנַחַת וּבְיִשּׁוּב:
וְהֱוֵי מְקַבֵּל וְכוּ'. נֶגֶד כָּל אָדָם בֵּין רֹאשׁ בֵּין תִּשְׁחֹרֶת תַּעֲמֹד בְּשִׂמְחָה. מְקַבֵּל, כְּמוֹ מַקְבִּיל. מִתַּרְגּוּם נֶגֶד, קֳבֵל. פֵּרוּשׁ אַחֵר, הֱוֵי קַל לְרֹאשׁ, בְּרֹאשִׁיתְךָ כְּשֶׁאַתָּה בָּחוּר הֱוֵי קַל לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאֶךָ, וּבְזִקְנוּתְךָ כְּשֶׁהֶשְׂחֲרוּ פָּנֶיךָ מִפְּנֵי הַזִּקְנָה תְּהֵא נוֹחַ לוֹ:

משנה יג

מָסֹרֶת סְיָג לַתּוֹרָה. הַמָּסֹרֶת שֶׁמָּסְרוּ לָנוּ חֲכָמִים בַּחֲסֵרוֹת וְיִתֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, הֵם גָּדֵר וְחִזּוּק לַתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, שֶׁעַל יְדֵיהֶם אָנוּ מְבִינִים כַּמָּה מִצְוֹת אֵיךְ יַעֲשׂוּ אוֹתָם. כְּמוֹ בַּסֻּכּוֹת בַּסֻּכּוֹת, שְׁנַיִם חֲסֵרִים וְאֶחָד מָלֵא, שֶׁמִּמֶּנּוּ אָנוּ לוֹמְדִים לְהַכְשִׁיר סֻכָּה בְּשֶׁלֹּשׁ דְּפָנוֹת. וּכְגוֹן מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם, שֶׁנִּכְתַּב חָסֵר בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, לְלַמֵּד, אַתֶּם אֲפִלּוּ שׁוֹגְגִים, אַתֶּם אֲפִלּוּ מְזִידִים, אַתֶּם אֲפִלּוּ מֻטְעִים:

מַעֲשְׂרוֹת סְיָג לָעֹשֶׁר. דִּכְתִיב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר, עַשֵּׂר בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר (תענית ט):

נְדָרִים סְיָג לַפְּרִישׁוּת. בִּזְמַן שֶׁאָדָם מַתְחִיל בִּפְרִישׁוּת וּמִתְיָרֵא שֶׁלֹּא יַעֲבֹר, מְקַבֵּל עָלָיו בְּלָשׁוֹן נֶדֶר שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כָּךְ וְכָךְ, וְעַל יְדֵי כֵן הוּא כּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ:

סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה. בְּמַה אֲנַן קָיְמִין, אִי בִּשְׁתִיקָה מִדִּבְרֵי תוֹרָה, הֲרֵי כְּבָר כְּתִיב וְהָגִיתָ בּוֹ וגו', אִי בִּשְׁתִיקָה מֵרְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרָע וּקְלָלָה, דְּאוֹרַיְתָא נִינְהוּ. הָא אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בִּשְׁתִיקָה מִדִּבְרֵי הָרְשׁוּת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם לְמַעֵט הַדִּבּוּר בָּהֶם כָּל מַה שֶּׁאֶפְשָׁר. וְעָלַיִהֶם אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי יז) גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב:

משנה יד

חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לוֹ. רַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, חִבָּה יְתֵרָה הֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָאָדָם שֶׁהוֹדִיעוֹ וְאָמַר לוֹ רְאֵה שֶׁבְּרָאתִיךָ בְּצֶלֶם, שֶׁהִמְטִיב לַחֲבֵרוֹ וּמוֹדִיעוֹ הַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ, מַרְאֶה חִבָּה יְתֵרָה יוֹתֵר מִשֶּׁאִלּוּ הֵטִיב עִמּוֹ וְאֵינוֹ חָשׁוּב בְּעֵינָיו לְהוֹדִיעוֹ הַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ, חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לוֹ, חִבָּה גְּלוּיָה וּמְפֻרְסֶמֶת, שֶׁלֹּא בִּלְבַד אַהֲבָה מְסֻתֶּרֶת הָיָה לוֹ לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא עִם הָאָדָם אֶלָּא אַף חִבָּה גְּלוּיָה וִידוּעָה לַכֹּל:

שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֶקַח טוֹב. כָּל מַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב, לֹא נִבְרָא אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת לֶקַח, כְּמַה דְּאַתְּ אָמַר (דברים לב) יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי:

משנה טו

הַכֹּל צָפוּי. כָּל מַה שֶּׁאָדָם עוֹשֶׂה בְּחַדְרֵי חֲדָרִים גָּלוּי לְפָנָיו:

וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה. בְּיָדוֹ שֶׁל אָדָם לַעֲשׂוֹת טוֹב וָרַע, כְּדִכְתִיב (שם ל) רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְגוֹ':

וּבְטוֹב הָעוֹלָם נִדּוֹן. בְּמִדַּת רַחֲמִים. וְאַף עַל פִּי כֵן אֵין הַכֹּל שָׁוִין בְּמִדָּה זוֹ, לְפִי שֶׁהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה. הַמַּרְבֶּה בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים נוֹתְנִים לוֹ רַחֲמִים מְרֻבִּים, וְהַמַּמְעִיט בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים מְמַעֲטִים לוֹ בְּרַחֲמִים. פֵּרוּשׁ אַחֵר, וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה, לְפִי רֹב מַעֲשָׂיו שֶׁל אָדָם הוּא נִדּוֹן, אִם רֹב זְכֻיּוֹת זַכַּאי, אִם רֹב עֲוֹנוֹת חַיָּב. וְרַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ, הַכֹּל צָפוּי, כָּל מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם מַה שֶּׁעֲשָׂה וּמַה שֶּׁעֲתִיד לַעֲשׂוֹת הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, וְלֹא תֹּאמַר כֵּיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

הוּא יוֹדֵעַ מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה הָאָדָם אִם כֵּן הוּא מֻכְרָח בְּמַעֲשָׂיו שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק אוֹ רָשָׁע, כִּי הָרְשׁוּת נְתוּנָה בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת טוֹב וָרַע וְאֵין שׁוּם דָּבָר שֶׁיְּכְרִיחֵהוּ כְּלָל, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הוּא, בְּטוֹב הָעוֹלָם נִדּוֹן, לְהַפְרַע מִן הָרְשָׁעִים וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים. שֶׁהַחוֹטֵא חָטָא בִּרְצוֹנוֹ, רָאוּי שֶׁיֵּעָנֵשׁ. וְהַצַּדִּיק הָיָה צַדִּיק בִּרְצוֹנוֹ, וְרָאוּי שֶׁיְּקַבֵּל שָׂכָר:

וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה. לְפִי מַה שֶּׁאָדָם כּוֹפֵל וּמַתְמִיד בַּעֲשִׂיַּת הַטּוֹב כָּךְ שְׂכָרוֹ מְרֻבֶּה. שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה הַמְחַלֵּק מֵאָה זְהוּבִים לְצְדָקָה בְּמֵאָה פְּעָמִים, לְנוֹתֵן אוֹתָם בְּפַעַם אַחַת. וְגִרְסַת רַמְבַּ"ם הִיא, וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה, אֲבָל לֹא עַל פִּי הַמַּעֲשֶׂה:

משנה טז

הַכֹּל נָתוּן בְּעֵרָבוֹן. רַגְלוֹהִי דְּבַר נַשׁ אִינּוּן עֲרֵבִין בֵּיהּ (סכה נג.) לַאֲתַר דְּמִתְבָּעֵי תְּמָן מוֹבִילִין יָתֵיהּ:

וּמְצוּדָה פְּרוּסָה. יְסוּרִין וּמִיתָה:

הַחֲנוּת פְּתוּחָה. וּבְנֵי אָדָם נִכְנָסִים שָׁם וְלוֹקְחִים בַּהַקָּפָה:

וְהַחֶנְוָנִי מֵקִיף. וּמַאֲמִין לְכָל הַבָּא לִטֹּל. כָּךְ בְּנֵי אָדָם חוֹטְאִים בְּכָל יוֹם וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַמְתִּין לָהֶם עַד בֹּא עִתָּם:

וְהַפִּנְקָס פָּתוּחַ. לִכְתֹּב בָּהּ הַהַקָּפוֹת כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשָּׁכַח:

וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת. שֶׁלֹּא תֹּאמַר אַף עַל פִּי שֶׁהַפִּנְקָס פָּתוּחַ פְּעָמִים שֶׁהַחֶנְוָנִי טָרוּד וְאֵינוֹ כוֹתֵב הַכֹּל, לְכָךְ אָמַר וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת:

וְכָל הָרוֹצֶה לִלְווֹת וְכוּ'. הַיְנוּ וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה דִּלְעֵיל, שֶׁאֵין שׁוּם אָדָם מֻכְרָח לִלְווֹת שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנוֹ:

וְהַגַּבָּאִים. יְסוּרִים וּפְגָעִים רָעִים:

לְדַעְתּוֹ. פְּעָמִים שֶׁזּוֹכֵר אֶת חוֹבוֹ וְאוֹמֵר יָפֶה דִּנְתָנִי:

וְשֶׁלֹּא לְדַעְתּוֹ. פְּעָמִים שֶׁשָּׁכַח וְקוֹרֵא תִּגֹּר כְּנֶגֶד דִּינוֹ שֶׁל מָקוֹם בָּרוּךְ הוּא:

וְיֵשׁ לָהֶם עַל מַה שֶּׁיִּסְמְכוּ. עַל הַפִּנְקָס, וְעַל הַחֶנְוָנִי שֶׁהוּא נֶאֱמָן עַל פִּנְקָסוֹ. כָּךְ הַיְסוּרִים הַלָּלוּ הֵן נִסְמָכִים עַל מַעֲשָׂיו שֶׁל אָדָם הַנִּזְכָּרִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם נִשְׁכָּחִים מִן הָאָדָם:

וְהַדִּין דִּין אֱמֶת. שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא בְּטָרוּנְיָא עִם בְּרִיּוֹתָיו (עבודה זרה ג.):

וְהַכֹּל מִתְקַן לַסְּעוּדָה. אֶחָד צַדִּיקִים וְאֶחָד רְשָׁעִים יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא לְאַחַר שֶׁנִּגְבוּ מֵהֶן אֶת חוֹבָן:

משנה יז

אִם אֵין תּוֹרָה וְכוּ'. אֵין מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ יָפֶה עִם הַבְּרִיּוֹת:

אִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ וְכוּ'. סוֹף שְׁתּוֹרָתוֹ מִשְׁתַּכַּחַת מִמֶּנּוּ:
אִם אֵין דַּעַת וְכוּ'. דַּעַת, הוּא שֶׁמּוֹצֵא טַעַם לַדָּבָר. וּבִינָה, הוּא שֶׁמַּבִּין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר אֲבָל אֵינוֹ מַרְאֶה לוֹ טַעַם. וְאִם אֵין דַּעַת לָתֵת טַעַם לַדָּבָר אֵין בִּינָה, אַחַר שֶׁלֹּא יָדַע טַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר כְּאִלּוּ לֹא יְדָעוֹ. וּמִכָּל מָקוֹם הַבִּינָה הִיא קוֹדֶמֶת, לְפִיכָךְ אִם אֵין בִּינָה אֵין דַּעַת:
אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה. מִי שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל הֵיאַךְ יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה:
אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קֶמַח. מַה יּוֹעִיל לוֹ הַקֶּמַח שֶׁבְּיָדוֹ, הוֹאִיל וְאֵין בּוֹ תּוֹרָה, נוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ קֶמַח וְהָיָה מֵת בָּרָעָב:

משנה יח

קִנִּין. קַרְבְּנוֹת הָעוֹף קְרוּיִין קִנִּין, לְשׁוֹן קֵן צִפּוֹר. וְיֵשׁ בָּהֶן הֲלָכוֹת חֲמוּרוֹת, כְּגוֹן אִם נִתְעָרְבוּ חוֹבָה בִּנְדָבָה, אוֹ עוֹלָה שֶׁמַּעֲשֶׂיהָ לְמַעְלָה בְּחַטָּאת שֶׁמַּעֲשֶׂיהָ לְמַטָּה:
וּפְתָחֵי נְדָּה. הֲלָכוֹת נִדָּה שֶׁאִבְּדָה וְסָתָהּ וּצְרִיכָה לִשְׁמֹר עַד שֶׁתַּחְזֹר לְפִתְחָהּ. וּפְעָמִים שֶׁהִיא צְרִיכָה לְטָבֵל צ"ה טְבִילוֹת לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר טְבִילָה בְּזַמָּנָהּ מִצְוָה:
הֵן הֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת. עִקַּר תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, שֶׁמְּקֻבָּלִים עָלֶיהָ שָׂכָר:
תְּקוּפוֹת. עִנְיַן מַהֲלַךְ הַמַּזָּלוֹת:
וְגִימַטְרִיאוֹת. חֶשְׁבּוֹן הָאוֹתִיּוֹת:
פַּרְפְּרָאוֹת לַחָכְמָה. כְּמוֹ הַפַּרְפְּרָאוֹת שֶׁרְגִילִין לֶאֱכֹל בְּסוֹף הַסְּעוּדָה לְקַנּוּחַ דֶּרֶךְ תַּעֲנוּג, כָּךְ הַחָכְמוֹת הַלָּלוּ מְכַבְּדוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶם בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת:

פרק ד

משנה א

בֶּן זוֹמָא. לְפִי שֶׁלֹּא הֶאֱרִיךְ יָמִים וְלֹא נִסְמַךְ שֶׁיִּקָּרֵא רַבִּי, הָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ עַל שֵׁם אָבִיו. וְכֵן בֶּן עַזַּאי. וּשְׁנֵיהֶם שִׁמְעוֹן:
אֵיזֶהוּ חָכָם. הָכִי קָאָמַר, אֵיזֶהוּ חָכָם שֶׁרָאוּי שֶׁיִּתְהַלֶּל בְּחָכְמָתוֹ:
הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם. וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא קָטָן מִמֶּנּוּ. שֶׁכֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ חָס עַל כְּבוֹדוֹ וְלוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים, נִכָּרִים הַדְּבָרִים שֶׁחָכְמָתוֹ הוּא לְשֵׁם שָׁמַיִם וְלֹא לְהִתְיַהֵר וּלְהִתְפָּאֵר בָּהּ:
שֶׁנֶּאֱמַר מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי. וְסֵיפָא דִּקְרָא כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי, כְּלוֹמַר הָיִיתִי לוֹמֵד תּוֹרָה מִכָּל מְלַמְּדַי וַאֲפִלּוּ מִן הַקְּטַנִּים מִמֶּנִּי וְלֹא הָיִיתִי חוֹשֵׁשׁ לְכִבּוּדִי, כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי, שֶׁכָּל כִּוָּנָתִי הָיְתָה לַשָּׁמַיִם בְּלִבַּד. וְכֵן אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר שֶׁרָאוּי שֶׁיִּתְהַלֶּל בִּגְבוּרָתוֹ, הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ:

שֶׁנֶּאֱמַר טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר. הָכִי הֲוֵי פֵּרוּשָׁא דִּקְרָא, טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם הַבָּא מִצַּד הַגְּבוּרָה שֶׁל כִּבּוּשׁ הַיֵּצֶר, לֹא מִצַּד רַכּוּת הַטֶּבַע. וְכֵן מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ כְּשֶׁבָּא מִלּוֹכֵד עִיר, מִן הַמֶּלֶךְ שֶׁלְּאַחַר שֶׁכָּבַשׁ אֶת הָעִיר וּבָאוּ לְיָדוֹ הָאֲנָשִׁים הַמּוֹרְדִים בּוֹ, מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ וְאֵינוֹ הוֹרְגָן:

אֵיזֶהוּ עָשִׁיר. הָרָאוּי לוֹ לְהִתְהַלֵּל בְּעָשְׁרוֹ, הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ:

אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד. לְפִי שֶׁשִּׁלְשָׁה דְּבָרִים טוֹבִים הַלָּלוּ שֶׁנִּזְכְּרוּ לְעֵיל, שֶׁהֵם הַחָכְמָה וְהַגְּבוּרָה וְהָעֹשֶׁר, הַזּוֹכֶה בָּהֶם הוּא נִכְבָּד מֵעַצְמוֹ בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם, וְאַף אִם הַבְּרִיּוֹת לֹא יְכַבְּדוּהוּ בַּעֲבוּרָם, לְכָךְ חִבֵּר הַתַּנָּא לְזֶה וְאָמַר מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ וְהוּא נִכְבָּד בְּעַצְמוֹ, מַה יַּעֲשֶׂה וְיִהְיֶה מְכֻבָּד מֵאֲחֵרִים, יְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת:

כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד. וְהַדְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמַה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד וְכָל מַה שֶּׁבָּרָא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בָּרָא אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ, מְכַבְּדָיו, קַל וָחֹמֶר לְבָשָׂר וָדָם:

וּבַזַּי יֵקָלּוּ. לְמָדְנוּ עַנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לֹא אָמַר וּבַזַּי אֲקַלֵּל, אֶלָּא יֵקָלּוּ מֵעַצְמָם. וּבְכָבוֹד הַצַּדִּיקִים הִקְפִּיד יוֹתֵר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יב) וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר:

משנה ב

שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה. כָּךְ מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת נוֹחַ לוֹ לַעֲשׂוֹת אֲחֵרוֹת, וְהַמַּתְחִיל בַּעֲבֵרוֹת קָשֶׁה לִפְרֹשׁ מֵהֶם. וְעוֹד, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה. שֶׁמִּן הַשָּׁמַיִם מְסַיְּעִין וּמַזְמִינִים בְּיַד מִי שֶׁעָשָׂה מִצְוָה אַחַת שֶׁיַּעֲשֶׂה אַחֶרֶת כְּדֵי לְתֵּת לוֹ שְׂכַר עַל שְׁתֵּיהֶן. וְכֵן שְׂכַר עֲבֵרָה וְכוּ'. פֵּרוּשׁ אַחֵר, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה, שֶׁכָּל מַה שֶּׁאָדָם מִשְׁתַּכֵּר וּמִתְעַנֵּג בָּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוָה נֶחְשָׁב לוֹ לְמִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְנוֹטֵל שָׂכָר עַל הַמִּצְוָה שֶׁעָשָׂה וְעַל הָעֹנֶג וְהַהֲנָאָה שֶׁנֶּהֱנָה בַּעֲשִׂיָּתָהּ:

וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה. וְהַשְּׂכָר וְהַהֲנָאָה שֶׁמַּגִּעַת לוֹ לָאָדָם בַּעֲשִׂיַּת הָעֲבֵרָה נֶחְשָׁב לוֹ כַּעֲבֵרָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְלוֹקֶה עַל הָעֲבֵרָה שֶׁעָשָׂה וְעַל הַשָּׂכָר וְהַהֲנָאָה שֶׁמְּקַבֵּל בַּעֲשִׂיָּתָהּ:

משנה ג

אַל תְּהִי בָז לְכָל אָדָם. לוֹמַר מַה יּוֹכַל פִּלּוֹנִי לְהַזִּיק לִי:

וְאַל תְּהִי מַפְלִיג. מַרְחִיק לְכָל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ עָלָיו, אַל תֹּאמַר רָחוֹק הוּא שֶׁיִּהְיֶה וְאֵין לְדָאֹג מִמֶּנּוּ:

משנה ד

מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ. אַף עַל פִּי שֶׁבִּשְׁאָר מִדּוֹת הַדֶּרֶךְ הָאֶמְצָעִית הִיא הַמְשֻׁבַּחַת, בְּמִדַּת הַגַּאֲוָה אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא יִטֶּה לַקָּצֶה הָאַחֲרוֹן שֶׁל שִׁפְלוּת הָרוּחַ. לְפִי שֶׁהַגַּאֲוָה הִיא מְאוֹסָה בְּיוֹתֵר, וְעוֹד שֶׁרֹב בְּנֵי אָדָם נִכְשָׁלִים בָּהּ וְלֹא בְּדִילֵי אֵינָשֵׁי מִנַּהּ, לְכָךְ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לָהּ הַרְחָקָה יְתֵרָה:

משנה ה

הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד. גָּרְסִינַן. וְהָכִי פֵּרוּשׁוֹ, הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְהִיוֹת תָּמִיד עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְאֵין בְּדַעְתּוֹ לִהְיוֹת גּוֹמֵל חֲסָדִים עִם הַבְּרִיּוֹת, כְּרַבָּה (ראש השנה יח.) דְּעָסַק בַּתּוֹרָה וְלֹא עָסַק בִּגְמִילוּת חֲסָדִים, אַף עַל גַּב דְּאִבָּעֵי לֵיהּ לְאִעַסּוֹקֵי נַמֵּי בִּגְמִילוּת חֲסָדִים, מִכָּל מָקוֹם מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד, וְתִהְיֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ נַעֲשֵׂית. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, שֶׁהוּא רוֹצֶה לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלִהְיוֹת גַּם כֵּן גּוֹמֵל חֲסָדִים, כְּאַבַּיֵי (שם) דְּעָסַק בַּתּוֹרָה וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים, מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְהַשְׁלִים מַחֲשַׁבְתּוֹ, וְיִזְכֶּה לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד, בִּשְׁבִיל שֶׁיִּקָּרֵא רַב, וְגוֹרְסִין אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד. וּבְרֹב הַסְּפָרִים מָצָאתִי כְּגִרְסָא רִאשׁוֹנָה, וְעִקָּר:

אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶם. שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֶלְמַד בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא רַבִּי וְיוֹשִׁיבוּנִי בָּרֹאשׁ, אֶלָּא לְמַד מֵאַהֲבָה וְסוֹף הַכָּבוֹד לָבֹא:

וְלֹא קָרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶם. וְלֹא תִּלְמַד תּוֹרָה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מִמֶּנָּה מְלָאכָה שֶׁתִּתְפַּרְנֵס בָּהּ, כְּמוֹ קָרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהּ, שֶׁהָעוֹשֶׂה כֵּן מוֹעֵל בְּקִדֻּשָּׁתָהּ שֶׁל תּוֹרָה וְחַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם כְּמִי שֶׁנֶּהֱנָה מִן הַהֶקְדֵּשׁ. וּמְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת נוֹטְלִין שָׂכָר שִׁמּוּר הַתִּינוֹקוֹת בִּלְבַד, שֶׁמְּשַׁמְּרִין אוֹתָן שֶׁלֹּא יִפָּשְׁעוּ וְיַזִּיקוּ, וּשְׂכַר פִּסּוּק טְעָמִים, שֶׁאֵין הָרַב חַיָּב לְטָרֵחַ וּלְלַמֵּד לַתַּלְמִידִים פִּסּוּק הַטְּעָמִים. אֲבָל שְׂכַר לִמּוּד אָסוּר לִטֹּל, דִּכְתִיב (דברים ד) וְאוֹתִי צִוָּה ה' בָּעֵת הַהִיא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' אֱלֹהָי, מָה אֲנִי בְּחִנָּם, אַף אַתֶּם בְּחִנָּם. וְכֵן הַדַּיָּן אָסוּר לִקַּח שְׂכַר פְּסַק הַדִּין, אֶלָּא שְׂכַר בַּטָּלָה בִּלְבַד, דָּבָר שֶׁהוּא נִכָּר כַּמָּה מַפְסִיד מִבִּטּוּל מְלַאכְתּוֹ כְּדֵי לִשְׁמֹעַ טַעֲנוֹת בַּעֲלֵי הַדִּין, וּבִלְבַד שֶׁיִּטֹּל מִשְּׁנֵיהֶם בְּשָׁוֶה, וְאִם נוֹטֵל יוֹתֵר מִזֶּה, דִּינָיו בְּטֵלִים. וּמַה שֶּׁהִתִּירָה תוֹרָה לְתַלְמִיד חָכָם לֶהָנוֹת מִדִּבְרֵי תוֹרָה, הוּא, שֶׁתִּמְכֹּר סְחוֹרָתוֹ בַּשּׁוּק קֹדֶם כָּל אָדָם, וְגַם שֶׁיִּפְטֹר מִכָּל מִסִּים וְעֹלִים וְאַרְנוֹנִיּוֹת, וַאֲפִלּוּ כֶּסֶף גּוּלְגֹּלְתָּא חַיָּבִין הַצִּבּוּר לִתֵּן עָלָיו, וַאֲפִלּוּ הוּא עָשִׁיר וְיֵשׁ לוֹ מָמוֹן הַרְבֵּה יָכוֹל הוּא לִשְׁאֹל בַּדִּין שֶׁיִּפְטְרוּהוּ. וְאִם תַּלְמִיד חָכָם חוֹלֶה הוּא וּמְדֻכָּא בְּיִסּוּרִין וּמַרְבִּין הָעָם לְהָבִיא מָנוֹת גְּדוֹלוֹת מִפְּנֵי כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ, מִצְוָה עָלָיו שֶׁיִּטֹּל, וְאֵין זֶה בִּכְלָל נָאוֹת מִדִּבְרֵי תוֹרָה, הוֹאִיל וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהִתְפַּרְנֵס בְּדֶרֶךְ אַחֶרֶת. וְכֵן תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמִּנּוּ אוֹתוֹ הַצִּבּוּר עֲלֵיהֶם פַּרְנָס אוֹ רֹאשׁ הַסֵּדֶר וּמִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי צִבּוּר, מֻתָּר לוֹ לִקַּח מֵהֶם פְּרָס וַאֲפִלּוּ שָׂכָר הַרְבֵּה יוֹתֵר מִכִּדֵי פַּרְנָסָתוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מְזוֹנוֹתָיו בְּרֶוַח וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִהְיֶה גָּדוֹל וְיָרְאוּ וּמְאוּם בְּעֵינֵיהֶם. כִּדְאַשְׁכְּחָן בְּכֹהֵן גָּדוֹל דִּכְתִיב בֵּיהּ הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו, וְדָרְשׁוּ חֲכָמִים (יומא יח.) גָּדְלֵהוּ מֵאֶחָיו, שֶׁיִּהְיוּ אֶחָיו הַכֹּהֲנִים מַעֲשִׁירִים אוֹתוֹ מִשֶּׁלָּהֶן. וַחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהָיוּ נִמְנָעִים מִזֶּה, מִדַּת חֲסִידוּת הָיְתָה בָּהֶם, אֲבָל לֹא מִן הַדִּין:

משנה ו

כָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה. הַדּוֹרֵשׁ הַחֲסֵרוֹת וְהַיְתֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה וּמַרְאֶה טַעַם עַל כָּל קוֹץ וְקוֹץ לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהּ דָּבָר לְבַטָּלָה, אֵין לְךָ כְּבוֹד תּוֹרָה גָּדוֹל מִזֶּה. אִי נַמִי, הַמְכַבֵּד סֵפֶר תּוֹרָה וּמְכַבֵּד לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה וְהָעוֹסְקִים בָּהּ, כָּל אֵלּוּ בִּכְלָל מְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה הֵן:

משנה ז

הַחוֹשֵׁךְ עַצְמוֹ מִן הַדִּין. בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ גָּדוֹל מִמֶּנּוּ. אִי נַמִי, אוֹמֵר לְבַעֲלֵי הַדִּין שֶׁיִּתְפַּשְׁרוּ:
פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה. שֶׁהַיּוֹצֵא מִבֵּית דִּין חַיָּב, שׁוֹנֵא לַדַּיָּן, שֶׁאוֹמֵר בְּלִבּוֹ לֹא הִפֵּךְ בִּזְכוּתִי:
וְגָזֵל. שֶׁמָּא יְחַיֵּב הַזַּכַּאי וְנִמְצָא שֶׁגָּזַל בָּא עַל יָדוֹ:
וּשְׁבוּעַת שָׁוְא. שֶׁמָּא יְחַיֵּב שְׁבוּעָה לְמִי שֶׁאֵינוֹ חַיָּב בָּהּ וְנִמְצָא מֵבִיא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא. אִי נַמִי, קָרֵי תַּנָּא לִשְׁבוּעַת שֶׁקֶר שְׁבוּעַת שָׁוְא, כְּגוֹן הָאוֹמֵר לֹא לָוִיתִי וְלָוָה, דִּבְשַׁעַת שְׁבוּעָה יָצְאָה מִפִּיו לַשָּׁוְא:
וְהַגֵּס לִבּוֹ בַּהוֹרָאָה. בְּלֹא עִיּוּן וּבְלֹא הַמְתָּנָה:

משנה ח

אַל תְּהִי דָּן יְחִידִי. אַף עַל פִּי שֶׁיָּחִיד מֻמְחֶה יָכוֹל לָדוּן, מִדַּרְכֵי הַחֲסִידוּת הוּא שֶׁאֲפִלּוּ מֻמְחֶה לֹא יְהֵי דָּן יְחִידִי. וְדַוְקָא כְּשֶׁלֹּא קִבְּלוּהוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עֲלֵיהֶם לְדִין, אֲבָל קִבְּלוּהוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עֲלֵיהֶם, דָּן יְחִידִי וַאֲפִלּוּ מִדֶּרֶךְ חֲסִידוּת:
שֶׁאֵין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא יָחִיד בְּעוֹלָמוֹ:
וְאַל תֹּאמַר. לְחַבֵּרֶיךָ הַחוֹלְקִים עָלֶיךָ **קִבְּלוּ דַּעְתִּי** שֶׁאֲנִי מֻמְחֶה וּבְלֹא הַצְּרוּף שֶׁלָּכֶם הָיִיתִי יָכוֹל לָדוּן:
שֶׁהֵן רַשָּׁאִין וְלֹא אַתָּה. הוֹאִיל וְצֵרַפְתָּ אוֹתָם עִמְּךָ רָאוּי שֶׁיִּפְסֹק הַדִּין עַל פִּי הָרַבִּים:

משנה ט

הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי. שֶׁהוּא דָּחוּק לְמָזוֹנוֹת וּמִתְבַּטֵּל מִמְּלַאכְתּוֹ כְּדֵי לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה:
הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעָשֶׁר. מֵחֲמַת רֹב הַמָּמוֹן צָרִיךְ לִתֵּן לִבּוֹ פַּעַם לְכָאן וּפַעַם לְכָאן וְאֵין לוֹ פְּנַאי לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה:

משנה י

הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק. הַמְעֵט בְּעֵסֶק סְחוֹרָתְךָ וּמְלַאכְתְּךָ, וְיִהְיֶה עִקַּר עִסְקְךָ בַּתּוֹרָה:
וֶהֱוֵי שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָל אָדָם. לִלְמֹד אֲפִלּוּ מִמִּי שֶׁהוּא קָטָן מִמְּךָ בְּחָכְמָה:
יֵשׁ לְךָ בְּטֵלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדֶּךָ. שֶׁיִּסְיְעוּ לְבַטָּלְךָ. פֵּרוּשׁ אַחֵר, יֵשׁ בָּעוֹלָם כַּמָּה בְּטֵלִים שֶׁהֵם הָרְשָׁעִים וְחַיּוֹת רָעוֹת שֶׁהֵם בְּטֵלִים, וְעַל יָדָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָבִיא עָלֶיךָ פֻּרְעָנוּת:

וְאִם עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה. הוּא עַצְמוֹ יִשַּׁלֵּם שְׂכָרְךָ וְלֹא עַל יְדֵי שֶׁלִּיחַ. וּבְזֶה יִתֵּרָה מִדָּה טוֹבָה עַל מִדַּת פֶּרְעָנוּת:

משנה יא

פְּרַקְלִיט. מֵלְאַךְ מֵלִיץ טוֹב:

קַטֵּגוֹר. מֵלִיץ רַע. וּלְשׁוֹן קַטֵּגוֹר, קוֹרֵא תִּגֹּר. וְסַנֵּגוֹר שֶׁהוּא הֵפֶךְ קַטֵּגוֹר, פֵּרוּשׁוֹ שׁוֹנֵא תִּגֹּר:

משנה יב

יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה שֶׁאָמַר לִיהוֹשֻׁעַ תַּלְמִידוֹ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים (שמות יז), עֲשָׂאוֹ שָׁוֶה לוֹ:

וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבְּךָ. דְּאָמַר לֵיהּ אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי (במדבר יב), וְאָחִיו גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּשָׁנִים הָיָה וְקָרֵי לֵיהּ אֲדֹנִי:

וּמוֹרָא רַבְּךָ כְּמוֹרָא שָׁמַיִם. דִּכְתִיב (שם י"א) אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם, כָּלֵם מִן הָעוֹלָם, כֵּיוָן שֶׁמָּרְדוּ בְּךָ כְּאִלּוּ מָרְדוּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְחַיָּבִים כְּלָיָה:

משנה יג

הֱוֵי זָהִיר בַּתַּלְמוּד. שֶׁיְּהֵא תַּלְמוּדְךָ בְּדִקְדּוּק וְכַהֲלָכָה:

שֶׁשְּׁגִגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. אִם תִּטְעֶה בְּהוֹרָאָה מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא דִּקְדַּקְתָּ בְּתַלְמוּדְךָ וְתָבֹא לְהַתִּיר אֶת הָאָסוּר, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲלֶה עַל יָדְךָ כְּאִלּוּ עָשִׂיתָ מֵזִיד:

שִׁלְשָׁה כְּתָרִים הֵם. הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה, שֶׁחִיְּבָה הַתּוֹרָה לִנְהֹג בָּהֶם כָּבוֹד:

כֶּתֶר תּוֹרָה. כְּתִיב בֵּיהּ (ויקרא יט) וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן, זֶה שֶׁקִּנָּה חָכְמָה:

כֶּתֶר כְּהֻנָּה. כְּתִיב בֵּיהּ (שם כ"א) וְקִדַּשְׁתּוֹ קָדוֹשׁ יִהְיֶה לָךְ:

כֶּתֶר מַלְכוּת. כְּתִיב בֵּיהּ (דברים י"ז) שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ, שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עָלֶיךָ:

וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב. מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ מַעֲשִׂים טוֹבִים וּשְׁמוּעָתוֹ טוֹבָה מֵחֶמֶת מַעֲשָׂיו, לֹא מָצִינוּ לוֹ כֶּתֶר בַּתּוֹרָה שֶׁיִּהְיוּ חַיָּבִים לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד, וְהוּא עוֹלֶה עַל גַּבֵּי כֻּלָּן, שֶׁכָּל הַשְּׁלֹשָׁה כְּתָרִים צְרִיכִים לוֹ. שֶׁאִם תַּלְמִיד חָכָם הוּא וְסַנִּי שׁוּמְעָנְיֵהּ, שָׂרֵי לְבַזּוּיֵהּ. וְאִם כֹּהֵן גָּדוֹל הוּא, אָמְרִינַן בְּיוֹמָא (דף ע"א) יֵיתוֹן בְּנֵי עַמְמַיָּא לִשְׁלֹם דְּעָבְדִין עוּבְדֵי אַהֲרֹן, וְלֹא יֵיתוֹן בְּנֵי אַהֲרֹן לִשְׁלֹם דְּלֹא עָבְדִין עוּבְדֵי אַהֲרֹן. וְאִם מֶלֶךְ הוּא, כְּתִיב (שמות כב) וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר, בְּעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה עַמֶּךָ:

משנה יד

הֱוֵי גּוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה. אִם אֵין תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בִּמְקוֹמְךָ:

וְאַל תֹּאמַר שֶׁהִיא תָּבֹא אַחֲרֶיךָ. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים יָבֹאוּ לְכָאן:

שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶךָ. וְאַל תִּסְמֹךְ שֶׁחֲבֵרֶיךָ כְּשֶׁיָּבֹאוּ מִבֵּית הָרַב יְקַיְּמוּ הַתּוֹרָה בְּיָדְךָ, שֶׁתִּלְמֹד מֵהֶם מַה שֶּׁלָּמְדוּ הֵם מִן הָרַב. אֶלָּא הֱוֵי גּוֹלֶה אַתָּה בְּעַצְמְךָ לִמְקוֹם הָרַב, שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה שׁוֹמֵעַ מִפִּי תַּלְמִיד לְשׁוֹמֵעַ מִפִּי הָרַב. פֵּרוּשׁ אַחֵר, שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶךָ, מִפְּנֵי מָה אֲנִי אוֹמֵר לְךָ הֱוֵי גּוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה, שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶךָ, שֶׁאַפִלּוּ אַתָּה חָרִיף וּמְפֻלְפָּל בְּיוֹתֵר לֹא תִתְקַיֵּם הַתּוֹרָה בְּךָ אֶלָּא עַל יְדֵי חֲבֵרֶיךָ שֶׁתִּשָּׁא וְתִתֵּן עִמָּהֶם, וְהֵינוּ דִּמְסַיֵּם וְאֶל בִּינָתְךָ אַל תִּשָּׁעֵן:

משנה טו

אֵין בְּיָדֵינוּ. כְּמוֹ לֹא הֲוָה בְּיָדֵיהּ (יבמות קה.). כְּלוֹמַר אֵין הַדָּבָר הַזֶּה יָדוּעַ לָנוּ מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צְלֻחָה וּמִפְּנֵי מָה הַצַּדִּיקִים מְדֻכָּאִים בְּיִסּוּרִין. פֵּרוּשׁ אַחֵר, אֵין לָנוּ בִּזְמַן הַגָּלוּת לֹא מְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט שֶׁרָגִיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָתֵת לָרְשָׁעִים כְּדֵי לְטָרְדָן מִן הָעוֹלָם הַבָּא, וְאַף לֹא מִן הַיִּסּוּרִים הַמְיֻחָדִים לַצַּדִּיקִים שֶׁהֵן יִסּוּרִים שֶׁל אַהֲבָה שֶׁאֵין בָּהֶן בִּטּוּל תּוֹרָה. כְּלוֹמַר יָצָאנוּ מִכְּלָל רְשָׁעִים, שֶׁאֵין לָנוּ הַשְׁלָוָה שֶׁיֵּשׁ לָרְשָׁעִים, וְלִכְלַל צַדִּיקִים לֹא הִגַּעְנוּ, שֶׁהַיִּסּוּרִים שֶׁלָּנוּ אֵינָן שֶׁל אַהֲבָה כְּיִסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים:

הֱוֵי מַקְדִּים שָׁלוֹם לְכָל אָדָם. וַאֲפִלּוּ לְנָכְרִי בַּשּׁוּק:

וֱהֱוֵי זָנָב לָאֲרָיוֹת. לִגְדוֹלִים מִמְּךָ:

וְלֹא רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים. לַקְּטַנִּים מִמְּךָ:

משנה טז

בַּפְּרוֹזְדוֹר. בֵּית שַׁעַר. תַּרְגּוּם אוּלָם, פְּרוֹזְדוֹרָא:

טְרַקְלִין. מְקוֹם מוֹשַׁב הַמֶּלֶךְ. כָּךְ אַתָּה הַתְקֵן עַצְמְךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי שֶׁתִּזָּכֶה לָעוֹלָם הַבָּא:

משנה יז

יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה. לְצֹרֶךְ תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים:

מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. לְפִי שֶׁבְּאוֹתוֹ זְמַן אֵין הַתְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים מְהַנִּים לָאָדָם, שֶׁאֵין הָעוֹלָם הַבָּא אֶלָּא לְקַבֵּל שָׂכָר עַל מַה שֶּׁקִּיֵּם בָּעוֹלָם הַזֶּה:

משנה יח

אַל תְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרְךָ בִּשְׁעַת כַּעֲסוֹ. דִּכְתִיב (שמות לג) פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחוֹתִי לָךְ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, הַמְתֵּן עַד שֶׁיַּעֲבְרוּ פָּנִים שֶׁל זַעַם (ברכות ז.):

וְאַל תְּנַחֲמֶנּוּ בְּשָׁעָה שֶׁמֵּתוֹ מֻטָּל לְפָנָיו. שֶׁבִּשְׁעַת הַחֻרְבָּן כִּבְיָכוֹל הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְאַבֵּל, בַּקְּשׁוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְנַחֲמוֹ, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָן (ישעיהו כ״ב:ד׳) אַל תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי:

וְאַל תִּשְׁאַל לוֹ בְּשָׁעַת נִדְרוֹ. לְמִצֹא פְּתָחִים לְהַתִּיר לוֹ אֶת נִדְרוֹ. מִפְּנֵי שֶׁאָז עַל כָּל פֶּתַח וּפֶתַח שֶׁתִּמְצָא לוֹ יֹאמַר אַדַּעְתָּא דְהָכִי נָדַרְתִּי, וְשׁוּב לֹא תִמְצָא לוֹ פֶּתַח. וּמָצִינוּ כְּשֶׁנִּשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ לֹא הִתְחַנֵּן מִיָּד אֶלָּא הִמְתִּין וְאַחַר כָּךְ הִתְחִיל לְהִתְחַנֵּן:

בְּשָׁעַת קַלְקָלָתוֹ. כְּשֶׁנִּתְקַלְקֵל בְּחֵטְא. לְפִי שֶׁהוּא מִתְבַּיֵּשׁ מִכָּל אָדָם. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא כְּשֶׁחָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן לֹא נִגְלָה עֲלֵיהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד שֶׁעָשׂוּ חֲגוֹרוֹת, דִּכְתִיב (בראשית ג) וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגוֹרוֹת, וְאַחַר כָּךְ וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים:

משנה יט

בְּנִפֹּל אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח. פָּסוּק הוּא בְּמִשְׁלֵי, אֶלָּא שֶׁשְּׁמוּאֵל הַקָּטָן הָיָה רָגִיל לְהוֹכִיחַ בְּנֵי אָדָם בְּמִדָּה זוֹ:

פֶּן יִרְאֶה ה' וְרַע בְּעֵינָיו. שֶׁעֲשִׂיתוֹ בְּלִבָּבְךָ כְּאִלּוּ הוּא שְׁלוּחָךְ לְמַלְאוֹת תַּאֲוָתְךָ:

וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ. מִדִּלֹּא כְּתִיב וְשָׁב אֶלָּא וְהֵשִׁיב, מַשְׁמַע יַסִּירֶהוּ מֵעַל אוֹיְבֶיךָ וְיֹשִׁיבֵהוּ עָלֶיךָ:

משנה כ

עַל נֶיר חָדָשׁ. שֶׁהוּא מִתְקַיֵּם. כָּךְ גִּרְסַת הַיְלָדוּת אֵינָהּ מִשְׁתַּכַּחַת:

עֲנָבִים קֵהוֹת. שֶׁלֹּא נִתְבַּשְּׁלוּ כָּל צָרְכָּן וּמַקְהוֹת אֶת הַשִּׁנַּיִם. כָּךְ חָכְמַת הַיֶּלֶד לֹא נִתְיַשְּׁבָה כָּל צָרְכָּהּ וְאֵין דְּבָרָיו מִתְקַבְּלִים וּמִתְיַשְּׁבִים עַל הַלֵּב:

יַיִן מִגִּתּוֹ. שֶׁשְּׁמָרָיו מְעֹרָבִים בְּתוֹכוֹ. כָּךְ חָכְמַת הַיֶּלֶד תַּעֲרֹבֶת סְפֵקוֹת יֵשׁ בָּהּ:

רַבִּי אוֹמֵר אַל תִּסְתַּכֵּל בַּקַּנְקַן. רַבִּי פְּלִיג אַדְּרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה, וְאָמַר כִּי כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יַיִן יָשָׁן כָּךְ יֵשׁ יֶלֶד שֶׁטַּעֲמוֹ כְּטַעַם זְקֵנִים, וְיֵשׁ זְקֵנִים פְּחוּתִים בְּמַעֲלַת הַחָכְמָה מִן הַיְלָדִים:

משנה כא

וְהַתַּאֲוָה. הַמְבַקֵּשׁ לְמַלְאוֹת תַּאֲוָתוֹ בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּבְעִילָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן:

וְהַכָּבוֹד. שֶׁיְּכַבְּדוּהוּ בְּנֵי אָדָם:

משנה כב

הַיְלוֹדִים לָמוּת. מִי שֶׁנּוֹלַד כְּבָר עָתִיד הוּא לָמוּת:

וְהַמֵּתִים. עֲתִידִים לִחְיוֹת וְלַעֲמֹד לְיוֹם הַדִּין, אֶלָּה לְחַיֵּי עוֹלָם, וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת וּלְדִרְאוֹן עוֹלָם:

וְחַיִּים לִדּוֹן. עוֹמְדִין לְהֱיוֹת נִדּוֹנִים לְיוֹם הַדִּין:

לֵידַע. מֵאֲחֵרִים:

וּלְהוֹדִיעַ. לַאֲחֵרִים:
וּלְהַוְדַּע. לְהָבִין מֵעַצְמוֹ:
הוּא הַיּוֹצֵר. שֶׁכָּל הָעוֹלָם הוּא בְּיָדוֹ כְּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר. וּמַה טַּעַם, לְפִי שֶׁהוּא הַבּוֹרֵא שֶׁבָּרָא אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מֵאַיִן, לְפִיכָךְ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת בּוֹ כִּרְצוֹנוֹ:
הוּא הַמֵּבִין הוּא הַדַּיָּן. אַחַר שֶׁהֵבִין כָּל מַעֲשֵׂיהֶם מְבִיאָן בַּדִּין לְפָנָיו:
הוּא בַעַל דִּין. שֶׁהוּא תּוֹבֵעַ אֶת הַחוֹטְאִים:
וְהוּא עָתִיד לָדוּן. לָעוֹלָם הַבָּא:
וְלֹא מַשּׂוֹא פָּנִים וְלֹא מִקַּח שֹׁחַד. שֶׁאֵינוֹ נוֹשֵׂא פָּנִים אֲפִלּוּ לְצַדִּיק גָּמוּר שֶׁלֹּא יַעֲנִישׁוֹ עַל עֲבֵרָה קַלָּה שֶׁבָּאת לְיָדוֹ. וְאֵינוֹ לוֹקֵחַ שֹׁחַד הַמְּצוָה בִּשְׁבִיל הָעֲבֵרָה. אֶלָּא נוֹתֵן שָׂכָר עַל הַמְּצוָה וְעֹנֶשׁ עַל הָעֲבֵרָה. כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ם:
וְדַע שֶׁהַכֹּל בָּא לְפִי חֶשְׁבּוֹן. פְּרוּטָה וּפְרוּטָה מִצְטָרֶפֶת לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל. כָּךְ עֲבֵרוֹת קַלּוֹת כְּשֶׁהֵן מְרֻבּוֹת עוֹלוֹת לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל:
שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר. שֶׁהַנְּשָׁמָה אֵינָהּ רוֹצָה לָצֵאת מִן הַפֶּרְגּוֹד, מָקוֹם טָהוֹר שֶׁהַנְּשָׁמוֹת מֻנָּחוֹת שָׁם, וְלִכְנֵס בְּמֵעֵי אִשָּׁה בְּמָקוֹם טָמֵא, וּמַלְאָךְ בָּא וּמוֹצִיאָהּ בְּעַל כָּרְחָהּ וּמַכְנִיסָהּ בְּמֵעֵי הָאִשָּׁה:
וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד. בְּשִׁעַת הַלֵּידָה אֵינוֹ רוֹצֶה לָצֵאת, וּמַלְאָךְ מוֹצִיאוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ:
וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי. יֵשׁ אָדָם מֻדְכָּא בְּיִסּוּרִים וְרוֹצֶה לָמוּת וְאֵינוֹ יָכוֹל:

פרק ה

משנה א

בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. תִּשְׁעָה וַיֹּאמֶר, וּבְרֵאשִׁית נַמִּי מַאֲמָר הוּא, דִּכְתִיב (תהלים לג) בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ:
שֶׁמְּאַבְּדִים אֶת הָעוֹלָם. שֶׁכָּל הַמְאַבֵּד נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ אִבֵּד עוֹלָם מָלֵא, וְהָרְשָׁעִים שֶׁבָּעוֹלָם מְאַבְּדִים אֶת נַפְשָׁם כְּאִלּוּ מְאַבְּדִים אֶת הָעוֹלָם. כָּךְ מָצָאתִי. וְלִי נִרְאֶה, שֶׁמְּאַבְּדִין אֶת הָעוֹלָם מַמָּשׁ, שֶׁמַּכְרִיעִים אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְכַף חוֹבָה, וְנִמְצָא הָעוֹלָם אָבֵד בִּשְׁבִילָם:
שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. וְאֵינוֹ דּוֹמֶה הַמְאַבֵּד מִלְּאכָה שֶׁהִיא נַעֲשֵׂית בְּיוֹם אֶחָד לִמְלֹאכָה שֶׁהִיא נַעֲשֵׂית בְּהַרְבֵּה יָמִים:

משנה ב

לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו. אַף אַתָּה אַל תִּתְמַהּ שֶׁהֶאֱרִיךְ לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ שֶׁהֵן מִשְׁתַּעְבְּדִין בְּבָנָיו, שֶׁיּוֹתֵר הֶאֱרִיךְ לַדּוֹרוֹת שֶׁמֵּאָדָם וְעַד נֹחַ, וְאַחַר כָּךְ נִשְׁטְפוּ:

וְקִבֵּל עָלָיו שְׂכַר כֻּלָּם. עֹשֶׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהָיָה רָאוּי שֶׁיַּעֲשׂוּ כֻּלָּם, לְפִיכָךְ נִצּוֹלוּ כֻּלָּם בִּזְכוּתוֹ. וּכְמוֹ שֶׁנִּטַּל עָלָיו עֹל מִצְוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּנֶגֶד כֻּלָּם כָּךְ קִבֵּל בָּעוֹלָם הַבָּא שָׂכָר כְּנֶגֶד כֻּלָּם, שֶׁכָּל אָדָם יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי חֲלָקִים, אֶחָד בְּגַן עֵדֶן וְאֶחָד בַּגֵּיהִנֹּם, זָכָה נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֵלֶק חֲבֵרוֹ בְּגַן עֵדֶן, נִתְחַיֵּב, נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֵלֶק חֲבֵרוֹ בַּגֵּיהִנֹּם (חגיגה טו:):

משנה ג

עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת. אֶחָד, אוּר כַּשְׂדִּים, שֶׁהִשְׁלִיכוֹ נִמְרוֹד לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ. שֵׁנִי, לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ. שְׁלִישִׁי, וַיְהִי רָעָב. רְבִיעִי, וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה. חֲמִישִׁי, מִלְחֶמֶת הַמְּלָכִים. שִׁשִּׁי, מַעֲמַד בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁהֶרְאָהוּ שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת. שְׁבִיעִי, הַמִּילָה. שְׁמִינִי, וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה. תְּשִׁיעִי, גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ. עֲשִׂירִי, הָעֲקֵדָה:

משנה ד

עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנִּצּוֹלוּ מֵעֶשֶׂר מַכּוֹת. וְכֻלָּם הָיוּ בַּמִּצְרִיִּים וְלֹא בְיִשְׂרָאֵל:

וַעֲשָׂרָה עַל הַיָּם. אֶחָד, וַיִּבָּקְעוּ הַמַּיִם. שֵׁנִי, שֶׁנַּעֲשָׂה הַיָּם כְּמִין אוֹהֶל וְנִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לְתוֹכוֹ, דִּכְתִיב (חבקוק ג) נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָיו. שְׁלִישִׁי, שֶׁנַּעֲשָׂה קַרְקָעִית הַיָּם יָבֵשׁ בְּלֹא חֹמֶר וְטִיט, דִּכְתִיב (שמות יד) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה. רְבִיעִי, שֶׁקִּרְקְעִית הַיָּם שֶׁדָּרְכוּ בּוֹ הַמִּצְרִיִּים שֶׁהָיוּ רוֹדְפִים אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל נִתְחַלְחֵל וְנַעֲשָׂה חֹמֶר וְטִיט, דִּכְתִיב (חבקוק ג) חֹמֶר מַיִם רַבִּים. חֲמִישִׁי, שֶׁהַמַּיִם הַנִּקְפָּאִים בְּקֶרְקַע הַיָּם לֹא הָיוּ חֲתִיכָה אַחַת אֶלָּא חֲתִיכוֹת קְטַנּוֹת, כְּעֵין לְבֵנִים וְאַבְנֵי הַבִּנְיָן מְסֻדָּרִים זֶה אֵצֶל זֶה, כְּדִכְתִיב (תהלים עד) אַתָּה פּוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם, שֶׁנַּעֲשָׂה כְּעֵין פֵּרוּרִים. שִׁשִּׁי, שֶׁנִּתְקַשּׁוּ הַמַּיִם הַנִּקְפָּאִים וְנַעֲשׂוּ קָשִׁים כְּסֶלָעִים, כְּדִכְתִיב (שם) שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמָּיִם, וְהַמִּצְרִיִּים נִקְרְאוּ תַּנִּינִים. שְׁבִיעִי, שֶׁנִּגְזַר הַיָּם לִשְׁנֵים עָשָׂר גְּזָרִים כְּדֵי שֶׁיַּעַבְרוּ כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ, וְהַיְנוּ דִּכְתִיב (שם קלו) לְגוֹזֵר יַם סוּף לְגֻזָרִים. שְׁמִינִי, שֶׁקִּפְּאוּ הַמַּיִם כְּסַפִּיר וְשׁוֹהַם וּזְכוּכִית, כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ הַשְּׁבָטִים אֵלּוּ אֶת אֵלּוּ, שֶׁעַמּוּד הָאֵשׁ הָיָה מֵאִיר לָהֶם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שם יח) חֶשְׁכַת מַיִם עֲבֵי שְׁחָקִים, כְּלוֹמַר קִבּוּץ הַמַּיִם הָיָה כַּעֲבֵי שְׁחָקִים כְּעֵצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר. תְּשִׁיעִי, שֶׁהָיוּ יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ מַיִם מְתוּקִים שֶׁהָיוּ שׁוֹתִים אוֹתָם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר נוֹזְלִים. עֲשִׂירִי, שֶׁלְּאַחַר שֶׁשָּׁתוּ מֵהֶם מַה שֶּׁרָצוּ, הַנּוֹתָרִים מֵהֶם הָיוּ נִקְפָּאִים וְנַעֲשִׂים עֲרֵמוֹת, דִּכְתִיב (שמות טו) נָעֲרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נוֹזְלִים:

עֶשֶׂר מַכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם. דצ"ך עד"ש באח"ב:

וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם. הֵן כְּנֶגֶד עֶשֶׂר נְפִילוֹת שֶׁבְּשִׁירַת וַיּוֹשַׁע. רָמָה בַיָּם, יָרָה בַיָּם, טָבְעוּ בְיַם סוּף, תְּהוֹמוֹת יְכַסְיֻמוּ, יָרְדוּ בִמְצוֹלוֹת, תִּרְעַץ אוֹיֵב, תַּהֲרֹס קָמֶיךָ, יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ, כִּסָּמוֹ יָם,

צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת, הֵרֵי עָשָׂר נְפִילוֹת. וְתִבְלָעֵמוֹ אֶרֶץ אֵינוֹ בְּחֶשְׁבּוֹן הַנְּפִילוֹת, שֶׁזּוֹ הִיא טוֹבָתָן שֶׁזָּכוּ לִקְבוּרָה:

עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמִּדְבָּר. שְׁנַיִם בַּיָּם, אֶחָד בַּיְרִידָה, שֶׁם נֶאֱמַר (שם יד) הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם, וְאֶחָד בָּעֲלִיָּה, וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וַיִּלֹּנוּ. אֶחָד בִּרְפִידִים, וַיֵּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה. שְׁנַיִם בַּמָּן, לֹא תֵצְאוּ וְיָצְאוּ, אִישׁ אַל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ וַיּוֹתִירוּ. שְׁנַיִם בַּשְּׁלָו, בָּרִאשׁוֹן בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר, בַּשְּׁלָו הַשֵּׁנִי וְהָאסַפְסוּף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ. אֶחָד בָּעֵגֶל. וְאֶחָד בַּמִּתְאוֹנְנִים. וּבַמַּרְגְּלִים, וְהוּא עֲשִׂירִי, שֶׁם נֶאֱמַר וַיְנַסּוּ אוֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:

משנה ה

וְלֹא אֵרַע קֶרִי לְכֹהֵן גָּדוֹל. לְפִי שֶׁהִיא טֻמְאָה הַיּוֹצְאָה מִגּוּפוֹ, הָיָה הַדָּבָר מְגֻנֶּה וּמְכֹעָר יוֹתֵר מִשְּׁאָר טֻמְאוֹת:

וְלֹא כִבּוּ גְּשָׁמִים אֵשׁ עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַמִּזְבֵּחַ בְּמָקוֹם מְגֻלֶּה הָיָה:

וְלֹא נָצְחָה הָרוּחַ אֶת עַמּוּד הֶעָשָׁן. שֶׁלֹּא יֵהֵא מִתַּמֵּר וְעוֹלֶה:

וְלֹא נִמְצָא פְּסוּל בָּעֹמֶר וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפָּנִים. שֶׁאִם הָיָה נִמְצָא בָּהֶם פְּסוּל קֹדֶם מִצְוָתָן לֹא הָיָה אֶפְשָׁר לְהַקְרִיב אֲחֵרִים תַּחְתָּם. שֶׁהָעֹמֶר נִקְצַר בַּלַּיְלָה וְלֹא הָיוּ מַרְבִּים לִקְצֹר. וּשְׁתֵּי הַלֶּחֶם נֶאֱפִים מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב וְאֵין אֲפִיָּתָן דּוֹחָה יוֹם טוֹב. וְכֵן לֶחֶם הַפָּנִים נֶאֱפָה מֵעֶרֶב שַׁבָּת:

צְפוּפִים. לְשׁוֹן צָף עַל פְּנֵי הַמַּיִם. מֵרֹב הַקָּהָל הָיוּ נִדְחָקִים אִישׁ בְּאָחִיו עַד שֶׁהָיוּ רַגְלֵיהֶם נְטוּלוֹת מִן הָאָרֶץ וְעוֹמְדִים בָּאֲוִיר:

וּמְשֻׁתָּחֲוִים רָוְחִים. בִּשְׁעַת הִשְׁתַּחֲוָיָה נַעֲשָׂה לָהֶם נֵס וּמִשְׁתַּחֲוִים בְּרֶוַח כָּל אֶחָד רָחוֹק מֵחֲבֵרוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁמַע אֶת חֲבֵרוֹ כְּשֶׁהוּא מִתְוַדֶּה וּמַזְכִּיר עֲוֹנוֹתָיו:

צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלַיִם. גְּרְסִינַן. לְפִי שֶׁהָיָה הַמָּקוֹם מַזְמִין לָהֶם פַּרְנָסָתָן וְלֹא הָצְרַךְ אֶחָד מֵהֶם לָצֵאת מִשָּׁם וְלוֹמַר פַּרְנָסָתִי [דְּחוּקָה] וְאֵינִי יָכוֹל לָדוּר בִּירוּשָׁלַיִם. וְיֵשׁ סְפָרִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶן כְּשֶׁאָלִין. וְעַל הָעוֹלִים לָרֶגֶל נֶאֱמַר, שֶׁלֹּא הָיָה אֶחָד מֵהֶם מֵצֵר כְּשֶׁהָיָה לָן בִּירוּשָׁלַיִם מֵחֲמַת דּוֹחַק הַמָּקוֹם. כְּמוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה לִי וְאֵשֵׁבָה (ישעיה מט):

משנה ו

בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. בְּעֶרֶב שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית קֹדֶם שֶׁנִּשְׁלְמָה הַבְּרִיאָה:

פִּי הָאָרֶץ. לִבְלֹעַ קֹרַח וַעֲדָתוֹ:

וּפִי הַבְּאֵר. בְּאֵרָהּ שֶׁל מִרְיָם שֶׁהָיְתָה הוֹלֶכֶת עִם יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּכָל הַמַּסָּעוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁפָּתְחָה פִּיהָ וְאָמְרָה שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כא) עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ:

פִּי הָאָתוֹן. בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת נִבְרָא עָלֶיהָ שֶׁתְּדַבֵּר עִם בִּלְעָם:

וְהַקֶּשֶׁת. לְאוֹת בְּרִית שֶׁלֹּא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל:

וְהַמָּן. שֶׁיֵּרֵד לְיִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר:

וְהַמַּטֶּה. שֶׁנַּעֲשׂוּ בּוֹ הָאוֹתוֹת. וְשֶׁל סְנַפְּרִינוֹן הָיָה:

וְהַשָּׁמִיר. כְּמִין תּוֹלַעַת, בְּרֵיָתוֹ כִּשְׂעֹרָה, כְּשֶׁהָיוּ מַרְאִים אוֹתוֹ עַל הָאֲבָנִים הָרְשׁוּמוֹת בַּדְּיוֹ, הֵן נִבְקָעוֹת מֵאֲלֵיהֶן. וּבוֹ פּוֹתְחוּ אַבְנֵי הָאֵפוֹד וְהַחֹשֶׁן, דִּכְתִיב בְּהוּ בְּמִלֻּאוֹתָם:

הַכְּתָב. צוּרַת הָאוֹתִיּוֹת שֶׁהָיוּ חֲקוּקִים בַּלּוּחוֹת:

וְהַמִּכְתָּב. שֶׁהָיוּ נִקְרָאִים מִכָּל הָאַרְבָּעָה צְדָדִים:

וְהַלּוּחוֹת. שֶׁל סְנַפְּרִינוֹן הָיוּ, אָרְכָּן שִׁשָּׁה, וְרָחְבָּן שִׁשָּׁה, וְעָבְיָן שְׁלֹשָׁה. כְּאֶבֶן אַחַת שֶׁאָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ וְעָבְיָהּ שָׁוִין, וְנֶחְלְקָה לִשְׁתַּיִם. וְנִגְלָלִים הָיוּ, וַחֲצוּבִים מִגַּלְגַּל חַמָּה:

אַף הַמַּזִּיקִין. אֵלּוּ הַשֵּׁדִים. שֶׁלְּאַחַר שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָדָם וְחַוָּה הָיָה מִתְעַסֵּק בִּבְרִיאָתָן, וּכְשֶׁבָּרָא רוּחוֹתֵיהֶן לֹא הִסְפִּיק לִבְרֹא גּוּפֵיהֶן עַד שֶׁקִּדַּשׁ הַיּוֹם, וְנִשְׁאֲרוּ רוּחוֹת בְּלֹא גּוּף:

וְאֵילּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. נִבְרָא עָלָיו בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁיִּהְיֶה נֶאֱחָז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו בְּשָׁעַת הָעֲקֵדָה:

אַף צְבָת בִּצְבַת עָשׂוּיָה. תַּרְגּוּם מֶלְקָחֶיהָ צְבִיתָהּא. הַצְּבָת אֵינָהּ נַעֲשֵׂית אֶלָּא בִּצְבָת אַחֶרֶת, וְרִאשׁוֹנָה מִי עָשָׂאוּהּ, עַל כָּרְחָךְ מֵאֵלֶיהָ נַעֲשֵׂית בִּידֵי שָׁמַיִם, וְנִבְרֵאת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. וְזֶה נִדְחֶה בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ (פסחים דף נד), וְאָמְרוּ, אֶפְשָׁר שֶׁהַצְּבָת הָרִאשׁוֹנָה נַעֲשֵׂית בִּדְפוּס, שֶׁהִתִּיכוּ הַנְּחֹשֶׁת בָּאֵשׁ וְהִצִּיקוּהוּ בְּתוֹךְ הַדְּפוּס וְנַעֲשֵׂית הַצְּבָת מִיָּד:

משנה ז

גֻּלָּם. לְשׁוֹן גָּלְמֵי כֵלִים, שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלַאכְתָּן. כָּךְ אָדָם שֶׁאֵינוֹ נִגְמָר בְּדַעְתּוֹ לֹא בְּמִדּוֹת וְלֹא בְּחָכְמָה קְרוּי גֹּלֶם:

אֵינוֹ מְדַבֵּר לִפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאֶלְעָזָר וְאִיתָמָר שֶׁלֹּא רָצוּ לְדַבֵּר בִּפְנֵי אֲבִיהֶן כְּשֶׁקָּצַף עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה, וְהֵשִׁיב אַהֲרֹן:

וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ. שֶׁלֹּא [יַעֲרְבְּבֶנּוּ]. דִּכְתִיב (במדבר יב) שִׁמְעוּ נָא דְּבָרָי, הַמְתִּינוּ לִי עַד שֶׁאֲדַבֵּר. קַל וָחֹמֶר לְהֶדְיוֹט:

וְאֵינוֹ נִבְהָל לְהָשִׁיב. כְּדֵי שֶׁתְּהֵא תְּשׁוּבָתוֹ כַּהֲלָכָה. וְכֵן בָּאֱלִיהוּא הוּא אוֹמֵר (איוב לו) כַּתֵּר לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ:

שׁוֹאֵל כָּעִנְיָן וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה. לְדָבָר אֶחָד הוּא נִמְנָה כָּאן. וְהָכִי פֵּרוּשׁוֹ, הַתַּלְמִיד שׁוֹאֵל כְּעִנְיָן כְּלוֹמַר בְּאוֹתוֹ עִנְיָן שֶׁהֵם עֲסוּקִים בּוֹ, וְאָז הָרַב מֵשִׁיב כַּהֲלָכָה. אֲבָל אִם יִשְׁאַל הַתַּלְמִיד

שֶׁלֹּא כְּעִנְיָן, הוּא מֵבִיא לְרֹב שֶׁיִּשִּׁיב שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה. עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר רַבִּי חִיָּא לְרֹב (שבת דף ג) כִּי קָאֵי רַבִּי בְּהַאי מַסֶּכְתָּא לֹא תְּשַׁיְּלִיהּ בְּמַסֶּכְתָּא אַחֲרִיתִי. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בָּאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם שֶׁרָאוּ אֶת מֹשֶׁה עוֹסֵק בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח וְשָׁאֲלוּ לוֹ בְּאוֹתוֹ עִנְיָן:

וְאוֹמֵר עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. וְכֵן מָצִינוּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה (שמות ג) מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה, הֵיא הָרִאשׁוֹנָה. וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי שְׁנִיָּה. וְהֵשִׁיבוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הָרִאשׁוֹנָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ, וְעַל הַשְּׁנִיָּה, בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים:

וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר לֹא שָׁמָעְתִּי. אִם פּוֹסֵק דִּין מִן הַסְּבָרָא מְדַעְתּוֹ לֹא יֹאמַר כָּךְ שָׁמַעְתִּי מֵרַבּוֹתַי. וּמְצִינוּ בְּאַנְשֵׁי חֶרֶן (בראשית כט) כְּשֶׁשָּׁאַל מֵהֶם יַעֲקֹב הֲשָׁלוֹם לוֹ, אָמְרוּ לוֹ שָׁלוֹם, וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן, כְּלוֹמַר, זֶה אָנוּ יוֹדְעִים, וְאִם תִּשְׁאַל יוֹתֵר, הִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן וְהִיא תַּגִּיד לְךָ, כִּי אֲנַחְנוּ לֹא יָדַעְנוּ יוֹתֵר מִזֶּה:

וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת. וְאַף עַל פִּי שֶׁיָּכוֹל לְהַעֲמִיד אֶת דְּבָרָיו עַל יְדֵי טְעָנוֹת שֶׁבְּיָדוֹ. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה (ויקרא י), כְּשֶׁסִּלְקוֹ אַהֲרֹן וְאָמַר לוֹ, אִם שָׁמַעְתָּ בְּקִדְשֵׁי שָׁעָה אֵין לְךָ לְהָקֵל בְּקִדְשֵׁי דוֹרוֹת, וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו, הוֹדָה וְלֹא בוֹשׁ לוֹמַר לֹא שָׁמַעְתִּי, אֶלָּא שָׁמַעְתִּי וְשָׁכַחְתִּי:

וְחִלּוּפֵיהֶן בַּגֹּלֶם. חִלּוּף הַדְּבָרִים הַלָּלוּ שֶׁבָּחָכָם הֵם בַּגֹּלֶם:

משנה ח

רָעָב שֶׁל בַּצֹּרֶת. הַגְּשָׁמִים מֵעָטִים וּמִתּוֹךְ כָּךְ הַשַּׁעַר מִתְיַקֵּר:

רָעָב שֶׁל מְהוּמָה. מִפְּנֵי הַגְּיָסוֹת אֵין יְכוֹלִין לֶאֱסֹף הַתְּבוּאָה:

רָעָב שֶׁל כְּלָיָה. הַשָּׁמַיִם כַּבַּרְזֶל וְהָאָרֶץ כַּנְּחוּשָׁה:

שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין. שֶׁלֹּא עָשׂוּ בָּהֶן דִּין תּוֹרָה:

וְעַל פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. שֶׁעוֹשִׂים בָּהֶן סְחוֹרָה וְאֵין נוֹהֲגִין בָּהֶן קְדֻשַּׁת שְׁבִיעִית:

עִנּוּי הַדִּין. שֶׁיּוֹדְעִים לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה וּמְעַכְּבִין וְאֵין פּוֹסְקִין אוֹתוֹ:

עִוּוּת הַדִּין. לְזַכּוֹת אֶת הַחַיָּב וּלְחַיֵּב אֶת הַזַּכַּאי:

וְעַל הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה. לֶאֱסֹר אֶת הַמֻּתָּר וּלְהַתִּיר אֶת הָאָסוּר:

משנה ט

שִׁבּוּעַת שָׁוְא. לְבַטָּלָה, שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ:

חִלּוּל הַשֵּׁם. הָעוֹבֵר עֲבֵרָה בְּפַרְהֶסְיָא בְּיָד רָמָה. אִי נַמִּי, שֶׁבְּנֵי אָדָם רוֹאִים וְלוֹמְדִים מִמַּעֲשָׂיו:

וְעַל הַשְּׁמָטַת הָאָרֶץ. שֶׁחוֹרְשִׁים וְזוֹרְעִים בַּשְּׁבִיעִית:

מִפְּנֵי מַעֲשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית. שֶׁבְּמָקוֹם מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁמַּפְרִישִׁים בִּשְׁאָר שָׁנִים שֶׁל שְׁמִיטָה, בַּשְּׁלִישִׁית וּבַשִּׁשִּׁית מַפְרִישִׁין מַעֲשַׂר עָנִי:

גָּזֵל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים. לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה פֶּרֶט וְעוֹלְלוֹת:

משנה י

שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךְ שֶׁלָּךְ. אֵינִי רוֹצֶה לְהַנּוֹתְךָ, וְהַלְוַאי שֶׁלֹּא תְּהַנֶּה אוֹתִי:

וְיֵשׁ אוֹמְרִים זוֹ מִדַּת סְדוֹם. קָרוֹב הַדָּבָר לְבֹא לִידֵי מִדַּת סְדוֹם, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהוּא רָגִיל בְּכָךְ, אֲפִלּוּ בִּדָּבָר שֶׁחֲבֵרוֹ נֶהֱנֶה וְהוּא אֵינוֹ חָסֵר לֹא יִרְצֶה לְהַנּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ, וְזוֹ הָיְתָה מִדַּת סְדוֹם, שֶׁהָיוּ מִתְכַּוְּנִים לְכְלוֹת הָרֶגֶל מִבֵּינֵיהֶם, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה הָאָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם לִפְנֵיהֶם וְלֹא הָיוּ חֲסֵרִים כְּלוּם:

שֶׁלִּי שֶׁלְּךְ וְשֶׁלְּךְ שֶׁלִּי עַם הָאָרֶץ. שֶׁנֶּהֱנֶה וּמְהַנֶּה בְּשָׁוֶה, וְזֶהוּ יִשּׁוּבָהּ שֶׁל הָאָרֶץ, אֲבָל אֵינוֹ יוֹדֵעַ קְרֵא דִּכְתִיב (משלי טו) וְשׁוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה. וְזֶהוּ לְשׁוֹן עַם הָאָרֶץ הָאָמוּר בְּכָל מָקוֹם, שֶׁרוֹצֶה בְּתִקּוּנָהּ שֶׁל הָאָרֶץ אֲבָל אֵין בּוֹ חָכְמָה לְהַבְדִּיל בַּתִּקּוּנִין הָרְאוּיִין:

שֶׁלִּי שֶׁלְּךְ וְשֶׁלְּךְ שֶׁלָּךְ. מְהַנֶּה אֶת הַבְּרִיּוֹת מִנְּכָסָיו, וְהוּא אֵינוֹ נֶהֱנֶה מֵאֲחֵרִים:

חָסִיד. שֶׁעוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

משנה יא

הָכִי גָּרְסִינַן נוֹחַ לִכְעֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת יָצָא שִׁכָּרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ, קָשֶׁה לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. אָדָם שֶׁכּוֹעֵס מַהֵר עַל כָּל דָּבָר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חוֹזֵר וּמִתְרַצֶּה מְהֵרָה, הֶפְסֵדוֹ מְרֻבֶּה מִשְּׂכָרוֹ, שֶׁרֹב מַעֲשָׂיו מְקֻלְקָלִים מֵאַחַר שֶׁהוּא נוֹחַ לִכְעֹס עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר. אֲבָל הַקָּשֶׁה לִכְעֹס, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִדָּה רָעָה שֶׁהוּא קָשֶׁה לִרְצוֹת, יָצָא הֶפְסֵדוֹ הַמֻּעָט שֶׁהוּא קָשֶׁה לִרְצוֹת בִּשְׂכָרוֹ הַמְרֻבֶּה שֶׁהוּא קָשֶׁה לִכְעֹס, וְרֹב מַעֲשָׂיו מְתֻקָּנִים. וְאִית דְּגָרְסֵי אִפְּכָא. וְגִרְסָא זוֹ נִרְאֵית לִי עִקָּר:

משנה יב

מַהֵר לִשְׁמֹעַ וּמַהֵר לְאַבֵּד יָצָא שִׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. דְּמַאַחַר שֶׁשּׁוֹכֵחַ מַה שֶּׁלּוֹמֵד מַה הֲנָאָה יֵשׁ בְּמַה שֶּׁהוּא מַהֵר לִשְׁמֹעַ, נִמְצָא הֶפְסֵדוֹ גָּדוֹל מִשְּׂכָרוֹ:

קָשֶׁה לִשְׁמֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. שֶׁמִּדָּה טוֹבָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִתֵּרָה עַל הַמִּדָּה הַנִּפְסֶדֶת, הוֹאִיל וּמַה שֶּׁשָּׁמַע אַחַר הַקֹּשִׁי הוּא זוֹכֵר וְאֵינוֹ שׁוֹכֵחַ. וְנִפְקָא מִנַּהּ, שֶׁאִם יֵשׁ לְפָנֵינוּ שְׁנֵי תַּלְמִידִים וְאֵין לָנוּ לְסַפֵּק מָזוֹן אֶלָּא לְאֶחָד מֵהֶם, נַקְדִּים הַקָּשֶׁה לְאַבֵּד עַל הַמַּהֵר לִשְׁמֹעַ:

זֶה חֵלֶק רָע. לֹא הָיָה שַׁיָּךְ לְמִתְנֵי הָכָא חָסִיד אוֹ רָשָׁע, שֶׁאֵין זֶה דָּבָר הַתָּלוּי בִּבְחִירָתוֹ שֶׁל אָדָם, אֶלָּא חִסָּרוֹן שֶׁהָיָה בּוֹ מֵעִקַּר בְּרִיָּתוֹ:

משנה יג

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. כְּלוֹמַר בִּנְתִינַת הַצְּדָקָה, וְלֹא בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה מַמָּשׁ, דְּהָא אִיכָּא בְּהוּ מִי שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן. וְכֵן בְּסָמוּךְ בְּהוֹלְכֵי לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, הַיְנוּ בַּהֲלִיכַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ:

עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים. דְּיוֹדֵעַ שֶׁהַצְּדָקָה מְעַשֶּׁרֶת וְאֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁאֲחֵרִים יִתְעַשְּׁרוּ. פֵּרוּשׁ אַחֵר, יֵשׁ מִי שֶׁחָס עַל מָמוֹן קְרוֹבָיו יוֹתֵר מֵעַל מָמוֹנוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא נוֹתֵן אֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁקְּרוֹבָיו יִתְּנוּ, שֶׁלֹּא יְאַבְּדוּ אֶת מָמוֹנָם, וְהַיְנוּ עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים דּוּמְיָא דְּעֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ דִּבְסֵיפָא:

משנה יד

הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה. הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ לִשְׁמֹעַ וְאֵינוֹ שׁוֹנֶה וְלוֹמֵד וְלֹא מֵבִין:

עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ. לוֹמֵד וְשׁוֹנֶה בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ שֶׁבְּבֵיתוֹ:

משנה טו

בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים. לְעֵיל בְּאַרְבַּע מִדּוֹת בַּתַּלְמִידִים אֵירֵי בְּעִנְיַן הַזְּכָרוֹן וְהַשִּׁכְחָה, וְהַשְׁתָּא מַיְרֵי בְּעִנְיַן הַסְּבָרָא הַיְשָׁרָה וּבְרֵרַת הַדָּבָר הַצּוֹדֵק מֵהַבִּלְתִּי צוֹדֵק:

סְפוֹג. הוּא סוֹפֵג אֶת הַמַּיִם, בֵּין עֲכוּרִים בֵּין צְלוּלִים, כָּךְ יֵשׁ מִי שֶׁלִּבּוֹ רָחָב וּמְקַבֵּל כָּל מַה שֶּׁשּׁוֹמֵעַ, וְאֵין בּוֹ כֹּחַ לִבְרֹר הָאֱמֶת מִן הַשֶּׁקֶר:

מַשְׁפֵּךְ. כְּלִי שֶׁנּוֹתְנִים עַל פִּי חָבִית אוֹ עַל פִּי הַנּוֹד כְּשֶׁרוֹצִים לְמַלְאוֹתוֹ יַיִן אוֹ שֶׁמֶן:

שֶׁמַּכְנִיס בְּזוֹ וּמוֹצִיא בְּזוֹ. כָּךְ יֵשׁ מִי שֶׁמְּקַבֵּל כָּל מַה שֶּׁלּוֹמֵד וּכְבוֹלְעוֹ כָּךְ פּוֹלְטוֹ:

מְשַׁמֶּרֶת. מוֹצִיא כָּל מַה שֶּׁשּׁוֹמֵעַ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְקוֹלֵט דָּבָר שֶׁל בַּטָּלָה:

נָפָה. לְאַחַר שֶׁמּוֹצִיאִים הַסֹּבִין וְהַמֹּרָסָן מִן הַקֶּמַח הַנִּטְחָן וְנִשְׁאַר הַקֶּמַח הַדַּק עִם הַסֹּלֶת הַגַּס וְהוּא הֶחָשׁוּב, מַעֲבִירִין אוֹתוֹ בְּנָפָה דַּקָּה מְאֹד וְיוֹרֵד מִמֶּנָּה כָּל אוֹתוֹ הַקֶּמַח הַדַּק שֶׁהוּא כְּעֵין עַפְרוּרִית לְבָנָה וְנִשְׁאָר הַסֹּלֶת הַגַּס הֶחָשׁוּב. וְכֵן הָיוּ עוֹשִׂין לַמְּנָחוֹת. כָּךְ יֵשׁ מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כֹּחַ לִבְרֹר וּלְלַבֵּן שְׁמוּעוֹתָיו, וְקוֹלֵט הָאֱמֶת מִן הַשֶּׁקֶר וְהַבַּטָּל:

משנה טז

כָּל אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר בָּטֵל. שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם, כְּשֶׁיִּתְבַּטֵּל הַדָּבָר שֶׁהָיָה סִבָּה לְאוֹתָהּ אַהֲבָה, גַּם הָאַהֲבָה בְּטֵלָה. וְכָל אַהֲבָה שֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְּדָבָר בָּטֵל אֶלָּא בְּדָבָר קַיָּם, כְּגוֹן אַהֲבַת הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים, אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. כְּשֵׁם שֶׁהַדָּבָר שֶׁהוּא סִבָּה לְאוֹתָהּ אַהֲבָה אֵינָהּ בָּטֵל, כָּךְ אֵין הָאַהֲבָה בְּטֵלָה:

אַהֲבַת אַמְנוֹן וְתָמָר. מִפְּנֵי יָפְיָהּ:

אַהֲבַת דָּוִד וְיוֹנָתָן. לְהַשְׂלִים רְצוֹן קוֹנָם. דְּאָמַר לוֹ יְהוֹנָתָן לְדָוִד אַתָּה תִּהְיֶה לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֶהְיֶה לְךָ לְמִשְׁנֶה:

משנה יז

כָּל מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. כְּלוֹמַר שֶׁאַנְשֵׁי הַמַּחֲלֹקֶת הַהִיא מִתְקַיְּמִים וְאֵינָם אוֹבְדִין, כְּמַחֲלֹקֶת הִלֵּל וְשַׁמַּאי שֶׁלֹּא אָבְדוּ לֹא תַּלְמִידֵי בֵּית שַׁמַּאי וְלֹא תַּלְמִידֵי בֵּית הִלֵּל. אֲבָל קֹרַח וַעֲדָתוֹ אָבְדוּ. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי, פֵּרוּשׁ סוֹפָהּ, תַּכְלִיתָהּ הַמְבֻקָּשׁ מֵעִנְיָנָהּ. וְהַמַּחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, הַתַּכְלִית וְהַסּוֹף הַמְבֻקָּשׁ מֵאוֹתָהּ מַחֲלֹקֶת לְהַשִּׂיג הָאֱמֶת, וְזֶה מִתְקַיֵּם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ מִתּוֹךְ הַוִּכּוּחַ יִתְבָּרֵר הָאֱמֶת, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמַחֲלֹקֶת הִלֵּל וְשַׁמַּאי שֶׁהֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל. וּמַחֲלֹקֶת שֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, תַּכְלִית הַנִּרְצֶה בָּהּ הִיא בַּקָּשַׁת הַשְׂרָרָה וְאַהֲבַת הַנִּצּוּחַ, וְזֶה הַסּוֹף אֵינוֹ מִתְקַיֵּם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּמַחֲלֹקֶת קֹרַח וַעֲדָתוֹ שֶׁתַּכְלִית וְסוֹף כַּוָּנָתָם הָיְתָה בַּקָּשַׁת הַכָּבוֹד וְהַשְׂרָרָה וְהָיוּ לְהֶפֶךְ:

משנה יח

אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ. כְּדַי שֶׁלֹּא יְהֵא הוּא בַּגֵּיהִנֹּם וְתַלְמִידָיו בְּגַן עֵדֶן:

אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. שֶׁלֹּא יְהֵא הוּא בְּגַן עֵדֶן וְתַלְמִידָיו בַּגֵּיהִנֹּם:

וְזָכָה אֶת הָרַבִּים. שֶׁלִּמֵּד תּוֹרָה לְכָל יִשְׂרָאֵל:

צְדָקַת ה' עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל. וּמִשְׁפָּטָיו שֶׁעִם יִשְׂרָאֵל כְּאֵלּוּ הוּא עֲשָׂאָן:

אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל. מִדְּלֹא קָאָמַר עַל חַטֹּאת יָרְבָעָם וְיִשְׂרָאֵל, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהַכֹּל תְּלוּי בְּיָרְבָעָם:

משנה יט

מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. לְמֵד מִמֶּנּוּ וְהוֹלֵךְ בִּדְרָכָיו:

עַיִן טוֹבָה. מִסְתַּפֵּק בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וְאֵינוֹ חוֹמֵד מָמוֹן אֲחֵרִים. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁאָמַר לְמֶלֶךְ סְדוֹם (בראשית יד) אִם מֵחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ:

וְרוּחַ נְמוּכָה. עֲנָוָה יְתֵרָה. וְכֵן מָצִינוּ אַבְרָהָם אוֹמֵר (שם יח) וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר:

וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה. זְהִירוּת וְהַפְרִישָׁה מִן הַתַּאֲוֹת. וּמָצִינוּ זֶה בְּאַבְרָהָם, דִּכְתִיב (שם יב) הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ, שֶׁעַד עַכְשָׁיו לֹא הִכִּיר בָּהּ מֵרֹב צְנִיעוּת. וּבְבִלְעָם אַשְׁכְּחַן עַיִן רָעָה, שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהָיָה רַע בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם שֶׁיֵּלֵךְ אֵצֶל בָּלָק וְהָיָה הוֹלֵךְ כְּדֵי לִטֹּל שָׂכָר, דִּכְתִיב (במדבר כב) אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב:

וְרוּחַ גְּבוֹהָה. דְּאָמַר (שם כד) נְאוּם שׁוֹמֵעַ אִמְרֵי אֵל וְיוֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן:

וְנֶפֶשׁ רְחָבָה. שֶׁאִם לֹא הָיָה רַב הַתַּאֲוָה לֹא הָיָה יוֹעֵץ לְהַפְקִיר בְּנוֹת מוֹאָב לִזְנוּת. וְאָמְרוּ חֲכָמִים (סנהדרין קה.) בִּלְעָם בּוֹעֵל אֲתוֹנוֹ הָיָה:

לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ. אַבְרָהָם אִקְרֵי אוֹהֵב, דִּכְתִיב (ישעיה מא) זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבִי. יֵשׁ, בָּעוֹלָם הַבָּא, וְאוֹצְרוֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה:

אַנְשֵׁי דָמִים. בִּלְעָם אִקְרֵי אִישׁ דָמִים, שֶׁהִפִּיל בַּעֲצָתוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל:

משנה כ

עַז כַּנָּמֵר. הַנָּמֵר הַזֶּה נוֹלַד מִן חֲזִיר הַיַּעַר וְהַלְּבִיאָה, כִּי בְּעֵת יַחֵם הָאֲרָיוֹת הַלְּבִיאָה מַכְנֶסֶת רֹאשָׁהּ בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וְנוֹהֶמֶת וְתוֹבַעַת אֶת הַזָּכָר, וְהַחֲזִיר שׁוֹמֵעַ קוֹלָהּ וְרוֹבְעָהּ, וְנֶמֶר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנֵיהֶן. וּלְפִי שֶׁהוּא מַמְזֵר הוּא עַז פָּנִים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ גְּבוּרָה כָּל כָּךְ. אַף אַתָּה הֱוֵי עַז וְלֹא תִתְבַּיֵּשׁ לִשְׁאוֹל מֵרַבְּךָ מַה שֶּׁלֹּא הֵבַנְתָּ, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ לֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד:

וְקַל כַּנָּשֶׁר. לַחֲזֹר אַחַר תַּלְמוּדְךָ, וְלֹא תִיגַע. כְּדִכְתִיב (ישעיה מ) יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ:

וְרָץ כַּצְּבִי. לִרְדֹּף אַחַר הַמִּצְוֹת:

וְגִבּוֹר כָּאֲרִי. לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרְךָ מִן הָעֲבֵרוֹת:

עַז פָּנִים. לְפִי שֶׁהָעַזּוּת נִכָּר בַּפָּנִים כְּדִכְתִיב (משלי כא) הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו, לְפִיכָךְ נִקְרָא עַז פָּנִים:

שֶׁתִּבָּנֶה עִירְךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. כְּלוֹמַר, כְּשֵׁם שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ זֹאת הַמִּדָּה, שֶׁסֵּימָן לְזֶרַע אַבְרָהָם בַּיְשָׁנִים רַחֲמָנִים וְגוֹמְלֵי חֲסָדִים (יבמות עט.), כֵּן יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּבָּנֶה עִירְךָ וְכוּ':

משנה כא

בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא. מֵעַרְלָה יָלְפִינַן, דִּכְתִיב (ויקרא יט) שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים וְגוֹ' וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִית יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים, שֶׁאָבִיו מְלַמְּדוֹ צוּרַת הָאוֹתִיּוֹת וְהֶכֵּר הַנִּקֻּדּוֹת. וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ, מִכָּאן וְאֵילָךְ סְפֵי לֵיהּ כְּתוֹרָא:

בֶּן עֶשֶׂר לַמִּשְׁנָה. שֶׁלּוֹמֵד מִקְרָא חֻמֵּשׁ שָׁנִים, וְחֻמֵּשׁ שָׁנִים מִשְׁנָה, וְחֻמֵּשׁ שָׁנִים גְּמָרָא. דְּאָמַר מַר (חולין כד.) כָּל תַּלְמִיד שֶׁלֹּא רָאָה סִימָן יָפֶה בְּמִשְׁנָתוֹ חֻמֵּשׁ שָׁנִים שׁוּב אֵינוֹ רוֹאֶה, דִּכְתִיב (במדבר ח) זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבֹא לִצְבֹא צָבָא, שֶׁבָּא וְלוֹמֵד הִלְכוֹת עֲבוֹדָה חֻמֵּשׁ שָׁנִים, וּבֶן שְׁלֹשִׁים עוֹבֵד:

בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת. דִּכְתִיב (שם ה) אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם, וְגַבֵּי שְׁכֶם כְּתִיב (בראשית לד) וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ, וְלֵוִי בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה, וְקָרֵי לֵיהּ אִישׁ:

בֶּן שְׁמֹנָה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה. תְּשַׁע עֶשְׂרֵה אָדָם כְּתוּבִים בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית מִן וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם עַד וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע, חַד לְגוּפֵיהּ, פָּשׁוּ לֵיהּ שְׁמֹנָה עָשָׂר לְדָרְשָׁא:

בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדֹּף. אַחַר מְזוֹנוֹתָיו. לְאַחַר שֶׁלָּמַד מִקְרָא מִשְׁנָה וּגְמָרָא וְנָשָׂא אִשָּׁה וְהוֹלִיד בָּנִים, צָרִיךְ הוּא לַחֲזֹר וּלְבַקֵּשׁ אַחַר מְזוֹנוֹת. פֵּרוּשׁ אַחֵר, בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדֹּף אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם וּלְהַעֲנִישׁוֹ עַל מַעֲשָׂיו, שֶׁאֵין בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה מַעֲנִישִׁין פָּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים:

בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ. שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ מְקִימִים אֶת הַמִּשְׁכָּן וּמְפָרְקִין וְטוֹעֲנִין אֶת הָעֲגָלוֹת וְנוֹשְׂאִין בַּכָּתֵף מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה:

בֶּן אַרְבָּעִים לַבִּינָה. שֶׁלְּאַחַר אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה (דברים כט) וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

בֶּן חֲמִשִּׁים לָעֵצָה. שֶׁנֶּאֱמַר בַּלְּוִיִּם (במדבר ח) וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבוֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד וְשֵׁרֵת אֶת אֶחָיו וְגוֹ', וּמַהוּ הַשֵּׁרוּת, שֶׁיִּתֵּן לָהֶם עֵצָה:

בֶּן שִׁשִּׁים לַזִּקְנָה. דִּכְתִיב (איוב ה) תָּבֹא בְכֹלַח אֱלִי קֶבֶר. בכל"ח בַּגִּימַטְרִיָּא שִׁשִּׁים:

בֶּן שִׁבְעִים לַשֵּׂיבָה. דִּכְתִיב בְּדָוִד (דברי הימים א כט) וַיָּמָת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה, וִימֵי חַיָּיו הָיוּ שִׁבְעִים שָׁנָה:

בֶּן שְׁמֹנִים לִגְבוּרוֹת. דִּכְתִיב (תהלים צ) וְאִם בִּגְבוּרוֹת שְׁמֹנִים שָׁנָה:

בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ. הוֹלֵךְ שָׁחוּחַ וְכָפוּף. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, לְשׁוֹן שׂוּחָה עֲמֻקָּה:

משנה כב

הֲפֹךְ בָּהּ וַהֲפֹךְ בָּהּ. בַּתּוֹרָה:

דְּכֹלָּא בָהּ. שֶׁהַכֹּל תִּמְצָא בָּהּ:

וְסִיב וּבְלֵה בָהּ. גַּם עַד זְקָנָה וְשֵׂיבָה לֹא תַּעֲזֹבֶנָּה:

וּמִנַּהּ לֹא תָּזוּעַ. שֶׁלֹּא תֹּאמַר לָמַדְתִּי חָכְמַת יִשְׂרָאֵל אֵלֵךְ וְאֶלְמַד חָכְמַת יְוָנִית, שֶׁאֵין מֻתָּר לִלְמֹד חָכְמַת יְוָנִית אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁאָסוּר לְהַרְהֵר בְּדִבְרֵי תוֹרָה, כְּגוֹן בְּבֵית הַמֶּרְחָץ אוֹ בְּבֵית הַכִּסֵּא. שֶׁשָּׁאֲלוּ אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ מַהוּ לְלַמֵּד אָדָם אֶת בְּנוֹ חָכְמַת יְוָנִית, אָמַר לָהֶם יְלַמְּדֶנּוּ בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה, דִּכְתִיב כְּתִיב וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה:

משנה כג

לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. כְּפִי רֹב הַצַּעַר שֶׁאַתָּה סוֹבֵל בִּלְמוּד הַתּוֹרָה וַעֲשִׂיַּת הַמִּצְוָה, יִהְיֶה שְׂכָרְךָ מְרֻבֶּה: